

Miért gondolja a kínai kolléga?

A kínai világnézet hatásai a munkahelyi és üzleti attitűdökre

Jelige: KTP133

1. Tartalom

2.	Bevezető.....	2
3.	A világnézet, mint gazdasági fegyvertény	3
3.1.	Honnan „kapjuk” a világnézetünket?	3
3.2.	Attitűdjeinket a munkahelyen sem „tesszük le az ajtó előtt”	4
3.3.	Nehézségek az attitűdök forrásainak feltárásában.....	5
4.	A kínai civilizáció.....	7
4.1.	Az ókorból örökölt „gének”	7
4.1.1.	A keleti filozófiák közös vonásai, a kínai ősvallás	8
4.1.2.	Taoizmus	10
4.1.3.	Csan-buddhizmus.....	15
4.1.4.	Konfucianizmus	17
4.2.	Kollektívizmus, kommunizmus.....	27
4.2.1.	A Dàdōng hagyománya és a kommunizmus.....	27
4.2.2.	A kollektívizmus magatartástudományi vonatkozásai.....	28
4.3.	Államkapitalizmus és fogyasztói kultúra	32
4.3.1.	A kapitalizmus „beemelése” a kommunizmusba.....	32
4.3.2.	A fogyasztói kultúra hatása a világnézetre.....	35
5.	Összegzés.....	41
6.	Felhasznált irodalom.....	42
7.	Függelék.....	46
7.1.	A Dàdōng-utópia	46
7.2.	Szomszédsági gyűlések és utcabizottságok.....	49
7.3.	Van-e igény Kínában a demokráciára?	51
7.4.	A történelmi nagyság tudata a Középső Birodalomban	54

2. Bevezető

Kína gazdasági teljesítménye a '90-es évektől felhívta magára a politikai-gazdasági döntéshozók, és kétségkívül az egész világ figyelmét. S bár a 2008-ban kirobbant világgazdasági válság Kínának is okozott megoldandó feladatokat, korántsem akkorát, mint a kínai hitelekben élő nyugati civilizációnak. A keleti óriás világgazdasági expanziója mára teljesen nyilvánvaló és feltartóztathatatlan; ezzel együtt pedig a világpolitika porondján is egyre kevésbé hagyható figyelmen kívül a véleményük.

Ha a tendenciák folytatódnak, pár évtized múlva Kína vezető nagyhatalom lehet, a kínai kultúra és világnézet pedig mindenhová behatol majd. A '80-as évek óta Párizsban élő, 2000-ben irodalmi Nobel-díjat kapott Gao Xingjian¹ úgy látja, terjedőben van egy „kínai géneket hordozó kultúra”, ami immár felnő az „angol világ” – vagyis az angolszász, euro-amerikai világnézet és civilizáció mellé.²

Kína növekvő szerepét látva nem fér kétség ahhoz, hogy fontos megismernünk a „kínai gének” mibenlétét. Hiszen a világnézet, mint „genetikai alkotó” elemi hatással bír egy ország gazdasági képességeire, méghozzá az emberek munkahelyi, üzleti életén, attitűdjén, szokásain keresztül. Kutatásom célja a kínai világnézetből, kultúrából, vallási hagyományokból fakadó antropológiai, szociális és gazdaságpszichológiai mozgatórugók feltárása. A dolgozatban áttekintésre kerülnek a kínai civilizáció ókori vallási gyökerei (a taoizmus, a konfucianizmus és röviden a buddhizmus), majd a kommunista-kollektivisták ideológia, végül pedig a fogyasztói kultúra munkahelyi és üzleti életre gyakorolt hatásai.

¹ Dolgozatomban a pinyin átírást használom.

² Polonyi Péter: *Múlt a jövőben – írások Kínáról*. MTA Történettudományi Intézet, Bp., 2007., 324-325. o.

3. A világnézet, mint gazdasági fegyvertény

Mint látni fogjuk, a kínai kultúra – ugyanúgy, ahogy az összes többi is – tele van olyan hagyományokkal, vallási elemekkel, filozófiákkal és ideológiákkal, melyek befolyásolják az emberek mindennapi tetteit, attitűdjeit. Számos olyan van közöttük, ami közvetlen hatással bír a munkahelyi életre, az üzleti gondolkodásra is. Kína növekedése nem jöhetett volna létre például anélkül a szorgalom- és tiszteletkultúra, illetve kollektív munkakészség nélkül, ami évezredek óta beivódott a kínaiak lelkébe. A kultúra antropológiai vonatkozásai gazdaságformáló hatásúak.

3.1. Honnan „kapjuk” a világnézetünket?

Az emberi személyiséget és életfelfogást, a különböző dolgok, események iránt viselt attitűdöt alapjaiban határozza meg az, hogy milyen világnézettel rendelkezik az illető: mi a vallása, milyen filozófiákat, ideológiákat tett magáévá és milyen kultúrában szocializálódott.³ A szülők, a környezet világnézete az emberélet első perceitől fogva elkezdik formálni az egyén gondolkodási sémáit.⁴

A világnézetet tulajdonképpen olyan természetes közegeként éli meg az ember, ami még az előtt mélyen beivódott az identitásába, hogy egyáltalán tudomást vehetett volna róla.⁵ Az internalizációban a szülők, tanárok szerepe óriási, később pedig a példaképül választott referenciaszemélyek gondolkodása ilyen meghatározó elem. A világnézet csak akkor érhető tetten, ha valamilyen külső hatás, új értékrendszerrel való érintkezés kizökkenti az illetőt. Egy új világnézet, a hozzá tartozó eszmék befogadása azért is lassú folyamat, mert az újdonságokat is mindig a meglévő

³ A kulturális és szociális antropológia tudományának forrásanyaga a vizsgált népesség hiedelmei, értékei és viselkedési normái. A társadalmi normák és az azokat alátámasztó értékek szempontjából a vallások a legfontosabb gondolati rendszerek – írja Andorka Rudolf szociológus. (Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Bp., 2003., 35. o.)

Dolgozatomban a vallás tág definícióját használom; a vallás „olyan eszmerendszer, mely az emberi és társadalmi élet végső kérdéseire, az élet értelmére és céljára vonatkozó válaszokat fogalmaz meg.” (Andorka, 547. o.)

⁴ Egy kínai szülő számára például semmi különös nincs abban, hogy a két hónapos, Magyarországon született kisfiát élete első két évére hazaküldje a Kínában élő nagyszülőkhöz, hogy viseljék gondját és kínai identitásra neveljék, amíg ő az egzisztenciája fenntartásán fáradozik. (Bujdosó Tiborné óvodapedagógus szóbeli közlése alapján, 2012.09.21., Budapest)

⁵ Andorka, 37. o., 491-492. o., Bakacsi Gyula: *Szervezeti magatartás és vezetés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1999., 39. o.

világnézetéhez viszonyítja az ember: a korábbi meglátásai alapján értelmezi és apránként korrigálja csak a „veleszületett” felfogását.⁶

Ha nemzeti, civilizációs síkon vizsgáljuk a világnézetet, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy egy idegen kultúra befolyása is csak több generáció alatt képes átformálni a társadalmat. „Nem léphetünk (...) kapcsolatba egy teljes szellemi örökséggel alig néhány évtized alatt: bizonyos fokú „gyökértelenség”-érzés és átmeneti elragadtatás után a kínaiak az ősi hagyományok prizmáján át szemlélték mindezt [az európai filozófia beférkőzését a 20. század elején]. Így tehát alig akadt olyasmi, amit ne lehetett volna egy eredetileg kínai gondolat oldalhajításának tekinteni.” – írja a világnézet átformálódásának nehézségeiről Jacques Gernet neves francia sinológus.⁷

A kommunizmus által bezárt Kína számára például a fogyasztói életmód beszivárgása olyan hatás, ami hosszú távon várhatóan mélyen erodálja a hagyományos erkölcsöket. A fiatalok ma már úgy akarnak élni, mint az amerikaiak: a zene, a filmek, a farmernadrág csábítása nagyobb, mint a régi tanoké. Az idősek viszont nem vágnak a városi zsongásra: megelégszenek azzal, hogy fedél van a fejük fölött és van mit enniük. Az sem zavarja őket, hogy szemét van az utcán és a pataokban mossák a ruháikat. „Elégedettek azzal, ami megadatott.” – mondja Simon Gyula, egy magyar vezető szerelő, aki egy éven át vidéki kínaiakból álló csapatot irányított Nánchāng mellett.⁸

3.2. Attitűdjeinket a munkahelyen sem „tesszük le az ajtó előtt”

Az életfelfogás, értékrendszer természetesen a munkahelyi, üzleti normákat sem hagyja érintetlenül.⁹ A hiedelmek, értékek, beállítódások meghatározzák azt, hogy hogyan viszonyul az ember a munkahelyén vagy az üzleti életben tapasztalható egyes jelenségekhez, feladatokhoz: hajlandó megtenni valamit, lelkesedik érte, vagy éppen kényszernek érzi. Ugyanez érvényes az emberi kapcsolatokra is. „Amiben az ember hisz, az következményeit tekintve olyan, mintha igaz is volna.” – írja Bakacsi Gyula

⁶ Bakacsi, 51-58. o., 39-41. o.

⁷ Gernet, Jacques: *A kínai civilizáció története*. Osiris, Bp., 2005. 483. o.

⁸ Simon Gyulával készült telefonos interjú alapján. 2012.09.19.

⁹ Andorka, 551. o.

szervezeti magatartás-kutató. Ha valamiről meg van győződve az ember (például tiszteletre méltónak talál valakit), akkor annak megfelelően is fog viselkedni (adott esetben például felnéz rá, követi őt).¹⁰

Multinacionális cégek különböző kultúrákban felépített leányvállalatainál is azt figyelték meg, hogy az uniformizáló törekvések csak egy bizonyos szintig tudtak hatékonyságnövelő erőt közvetíteni. Ahol szembekerültek az alapvető nemzeti kulturális jellemzőkkel, ott az uniformizálás hatása a visszájára fordult, és változtatni kényszerültek a menedzsmentmódzereken.¹¹ Amelyik társadalomban az emberi kapcsolatok egyik legfőbb szervezőereje a hierarchia, ott nem várható például olyan harsány munkahelyi konfliktus egy beosztott és főnöke között, mint amelyet a nyugati, különösen a szabadságpárti amerikai kultúra teljes természetességgel elfogad.

3.3. Nehézségek az attitűdök forrásainak feltárásában

Nyilvánvalóan minden ember egyedi és különböző. Nem kezelhetjük az egy civilizációhoz tartozókat homogén csoportként. Számtalan filozófia, ideológia és vallás élhet egyszerre egy társadalomban, amelyek az egyes emberekre más-más mértékben hatnak.¹² Nem beszélhetünk a szó szoros értelmében „kínai emberekről” sem: egy ekkora országban az egyes régiók civilizációja is mutat eltéréseket.¹³ Életkor szerint is változik az, hogy mennyire befolyásolható valaki az újonnan megjelenő kultúrák, világnézetek által. Nehezen hasonlítható össze például egy fiatal pekingi egyetemista mentalitása egy idős vidéki hölgy életfelfogásával.

Még inkább szem előtt kell tartani azt, hogy a különböző vallások, filozófiák, ideológiák tanításait az emberek sosem „betű szerint” valósították meg.¹⁴ Az

¹⁰ Bakacsi, 38. o.

¹¹ Bakacsi, 233. o.

¹² Egy adott társadalomban egyszerre akár egymásnak ellentmondó normák is érvényesülhetnek. (Andorka, 490. o.) Ezt a dolgot során többször látni is fogjuk.

¹³ Siklósi Zoltán, egy kínai importtal, illetve magyar borok kínai exportjával foglalkozó üzletember például ahhoz hasonlítja a kínai régiók közötti eltérést, mint amilyen Magyarországon a budaiak, illetve a pestiek – vidékiek helyzete. Az északi kínai népességnek meglátása szerint a „budai” jelző felel meg: ők vannak többnyire vezető pozícióban és ennek a fölénynek tudatában is vannak. A „pesti” vagy „vidéki” magyar szerinte a Kína déli részén élők szinonimája: ők a munkás-típusúak, az egyszerűbb emberek. (Siklósi Zoltánnal készült telefonos interjú alapján, 2012.10.04.).

¹⁴ Vasziljev L. Sz.: *Kultuszok, vallások és hagyományok Kínában*. Gondolat, Bp., 1977., 11-12. o.

eszményképek a történelem folyamán sohasem valósultak meg maradéktalanul, mégis formálták a követőik tudatát. Az sem érdektelen a kutatás szempontjából, hogy a különböző világnézeti elemek akár ellent is mondhatnak egymásnak, mégis egyidejűleg élnek egy adott kultúrában. Ráadásul az évtizedek-évszázadok folyamán ezek szinte mindig kölcsönhatásba kerülnek egymással; ezért is egy civilizáció kultúrája, világnézete rendkívül összetett, sokrétű jelenség. Csakúgy az ember maga, aki a világnézeti hatások színes sokaságának van kitéve mindennapi élete során, ezért a különböző szituációkban különböző forrásból hozhat a felszínre egy-egy hiedelmet, attitűdöt, motivációt.

A társadalomtudományok sajátossága, hogy a hatások, tényezők sosem modellezhetők laboratóriumi körülmények között, ennél fogva nem is tehetünk olyan kijelentéseket, amelyek minden körülmények között, maradéktalanul és vitathatatlanul megállják a helyüket. Azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy adott civilizációhoz tartozóknál bizonyos közös jellemzők, – ahogy Gao Xingjian fogalmaz, „gének” – tetten érhetőek.

A vallott és követett értékek problematikája épp ezt fogalmazza meg: a szocializációból fakadóan értékként tekinthet az ember valamire, miközben a tettei nem tükrözik vissza ezt az értékrendszert, vagy legalábbis nem kellő mértékben. (Bakacsi, 42. o.)

4. A kínai civilizáció

A kínai civilizáció többek közt abban egyedi, más nagy kultúrkörökhöz képest, hogy hosszú időn át tudott viszonylag zavartalanul, külső hatásoktól mentesen fejlődni.¹⁵ A zárt közegben a specifikus normák és sztereotípiák mélyen beivódtak a mindennapi életbe, életfelfogásba. Az erős „kínai gének” egészen napjainkig hatnak. „Egyes (...) hagyományok, úgy tűnik – kétségtelenül egészen más környezetben –, napjainkig is folytatódnak. Noha az összefüggések rendszere alapvetően különbözik az elmúlt korokéitól, s a nemzetközi helyzet is gyökeresen megváltozott, lehetséges, hogy az idő múlásával mindaz, ami Kína jelenét és múltját összeköti, egyre világosabban fog körvonalazódni.” – vonja le a következtetést Gernet.¹⁶

4.1. Az ókorból örökölt „gének”

A keleti civilizáció alapjától fogva más, mint a nyugati, európai civilizáció.¹⁷ Az i.e. 4–3. századra fejlődtek szellemi irányzatokká azok a filozófiák, amelyek a kínai kultúra ókori alapjait adják (mintegy válaszként a Zhōu-korban tapasztalható nyugtalanságra, társadalmi zűrzavarra). Ilyenek a taoizmus, a konfucianizmus, a motizmus és a legizmus.¹⁸

A dolgozat terjedelmi korlátai miatt nem kerülhet sor minden „kínai gént örökítő” iskola, vallás, filozófia, ideológia részletes bemutatására. Azokat törekszem

¹⁵ Ahogy L. Sz. Vasziljev írja, Kína viszonylagosan el volt szigetelve a többi civilizációs gócponttól. (Vasziljev, 6-8. o., 243. o.) Ez jórészt az ország földrajzi elhelyezkedéséből fakad – a térség geográfiai jellemzői (a Himalája, a Sárga-tenger) mintegy „falat vontak” a kínai kultúra köré a kezdetektől fogva. A „külvilággal” létrejött kapcsolatok ráadásul nem is voltak igazán rendszeresek: az utazások mind a tengeri, mind a szárazföldi Selyemúton évekig eltarthattak és veszélyesek voltak. A nyugati fegyverek is csak a 19. század derekán nyitották meg az országot a gyarmatosítók előtt. „S bár félgymarmati helyzetbe került, állami önállósága végig megmaradt (...), tehát [Kína] valóban saját ősi alapjairól fejlődött és fejlődik modern nemzetállammá, megőrizve a birodalmi létformáját. A nagy civilizációk közül talán a kínai volt az, amelyik a világ többi részétől leginkább független utat járta be.” – írja Gernet. (Gernet, 493. o.)

Kína szinte az egyetlen olyan nép a világon, amelyik ösidők óta ugyanazon a helyen él. A kínaiak az i.sz. 3. századi Hàn uralkodóház óta a mai napig *hàn*oknak (a Han uralom alattvalójának) nevezik magukat, a kínai nyelv pedig a *hàn* nyelv. (Polonyi, 328-332. o.)

¹⁶ Gernet, 493. o.

¹⁷ Az európai civilizáció alapjainak a görög kultúrát és intellektuális teljesítményt, a római szellemiséget és jogrendszert, a népvándorlás tömegeinek hitvilágát és a zsidó-keresztény vallási hagyományt tekinthetjük. (Horváth András: *Egyháztörténet* (Élőszóban elhangzott előadás). Bp., Szent Pál Akadémia, 2011. október 14.) Ezek a tényezők nem érték el a kínai civilizációt az ókor, de még a középkor folyamán sem, vagy csak elhanyagolható mértékben.

¹⁸ Gernet, 86. o., Hattstein, Marcus: *Világvallások*. Vince Kiadó, h.n., 2008., 42. o.

bemutatni, amelyek a gazdasági, üzleti életre, illetve a munkakultúrára mai napig tartó hatást gyakorolták. A bemutatás részletessége is ezt az elvet követi. Tárgyalásuk sorrendje több helyen nem történelmi szempontok szerint történik, hanem részben a szerint a „skála” szerint, hogy mennyire vallási jellegű vagy pragmatikus az adott hagyomány.

4.1.1. A keleti filozófiák közös vonásai, a kínai ősvallás

A keleti gondolkodásra jellemző az animizmus: az a meggyőződés, hogy az érzékszerveinkkel felfogható valóság nem a teljes valóság, hanem csupán a felszín; a mélyebb valóság pedig nincs éles határvonallal elválasztva a látható világtól.¹⁹ Nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy a valóság eltérő lehet attól függően, hogy milyen nézőpontból nézzük. Ez a gondolkodásmód egyébként az üzleti életben is hathat; gondoljunk csak arra, amikor különböző érveket kezdenek ütköztetni a felek: egy európai üzletembertől sokkal inkább várható, hogy az „igazságérzete” alapján közelíti meg a helyzetet, a hagyományos kínai felfogásból viszont az következik, hogy „lehet így is, úgy is”.

Az ókori világnézet alapján a dolgok a megnyilvánult és a mögöttes valóság között ide-oda billegnek, az ellentétek tehát kölcsönösen feltételezik egymást.²⁰ Ezért a keleti életfelfogás szerint a bölcs nem bízza el magát a siker idején és nem esik kétségbe, ha bajba került – hiszen előbb vagy utóbb a másik erő fog felülkerekedni.²¹

¹⁹ Vasziljev, 10. o.

A fentiekből következik, hogy dolgoknak két állapota lehetséges: a tapasztalható, megnyilvánult, úgynevezett manifeszt állapot (a taoizmusban a *yōu*), illetve a potenciális, lappangó állapot, ami (épp) nem nyilvánul meg (*wú*).

²⁰ A tradicionális kínai bölcséletben alapvető kulcsfogalom a *yang* és *yin*. (Szimbóluma a hullámvonallal kétfelé választott kör, benne egy-egy ellentétes színű ponttal.) Amikor az egyik állapot túlsúlyba jut, akkor már benne van a másik csírája. (Hattstein, 40. o.)

²¹ Jól szemlélteti ezt a felfogást a következő, régi kínai történet:

„Élt egy kis faluban egy nagyon szegény öreg özvegy ember az egyetlen fiával. Volt egy piciny földjük és egyetlen sovány lovuk, így meg tudták művelni a földecskéjüket annyira, hogy éppen hogy meg tudjanak élni. Egy napon a ló megszökött és elkóborolt. A szomszédok szánakozva mondogatták: – Ó, micsoda balszerencse!

Az öreg ember azonban csak ennyit mondott:

– Várjuk meg a holnapot.

A következő napon az elbitangolt jószág visszatért, és hozott magával még tíz gyönyörű erős vadlovat. A szomszédok most ezt mondták:

– Milyen nagy szerencse!

Az öreg ember azonban most is azt mondta:

– Várjuk meg a holnapot.

Eltelt egy-két nap és az öreg ember fia igyekezett betörni a vadlovakat. Az egyik ló azonban ledobta a

Érdekes kérdés például az is, hogy mi motiválja az embert a nehéz helyzetekben való folytatásra: egy európai, keresztény ember alapvetően úgy gondolja: Isten látja a kitartásomat és megsegít. Valahogy úgy, ahogy Oliver Cromwell mondta: „Bízz Istenben és tartsd szárazon a puskaport!”. Ellentétben egy kínai üzletember számára a bukás csak annyit jelent, hogy ma nem sikerült, de holnap biztosan fog. „A dolgok körforgásban vannak: ha nem veszítettem, nem is nyerhetek.”²² Még érdekesebb az, amit egy kínai publicista ír: „Ha nem ízeled meg a keserűséget, miként nőhetsz egy fejjel magasabbra a többiekénél? (...) Ahogy mondani szokás: aki kitart, arra rámosolyog a szerencse.” – ezért egy „valamire való” kínai vállalja a nehézséget, mert úgy van vele, hogy a nehézség után sikernek kell következnie.²³

Az ókori kínaiak nem hittek a haladásban. Gondolkodásuk szerint a természeti és társadalmi jelenségek ciklikusan ismétlődnek, ezért ami haladásnak látszik, az csak a jelenségek fel-le hullámozása.²⁴ Ennek a kínai történelemben egészen a 19. század végéig nagy jelentősége volt, ugyanis nem keresték a fejlődést, az előrehaladást. A kínai civilizációra a ciklikus ismétlődés igaz is volt egészen a középkor végéig, így nincs mit csodálkozni azon, hogy nehézséget okozott elfogadniuk, hogy a világ körülöttük megváltozott. Az ópiumháborúk után viszont a fejlődés szükségének felismerése gyökeres változást hozott a gondolkodásmódjukban, ami napjainkban is igen erősen befolyásolja az emberek szemléletét.

Az ősi hitvilágot nem megtagadva, inkább annak talajában kicsírázva alakultak ki az i.e. 1. évezred folyamán a fentebb már említett irányzatok: a taoizmus, a konfucianizmus, a legizmus és a motizmus. Ezek közös jellemzője, hogy a harmóniát

hátáról és a fiú eltörte a lábát. A szomszédok nagyon sajnálkoztak és azt mondogatták:

– Milyen borzasztó baleset!

Az öreg azonban csendesen csak így szólt:

– Várjuk meg a holnapot.

Ismét eltelt egy-két nap. Katonák érkeztek a faluba és újoncokat toboroztak, nem éppen szelíd módszerekkel. Így azután minden fiatal embert besoroztak katonának, kivéve a törött lábú fiút. A szomszédok akkor azt mondták az öregnek:

– Milyen szerencsések vagytok!

Az öreg ember azonban most is csak ezt válaszolta:

– Várjuk meg a holnapot.”

(Héjjas, 25. o.)

²² Komath, Ashwath: *The Chinese Attitude*, 2012. szeptember 3. In: International Relations (<http://newsflavor.com/politics/international-relations/the-chinese-attitude/>) (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

²³ Li Csung-csiang: *Szerencsevadászok – kínaiak Magyarországon*. Marco Polo Kk., Bp, 2005., 8. o., 13. o.

²⁴ Héjjas, 15. o.

keresik, ugyanakkor mindegyik más formában és más céllal. A taoizmus arra kíván választ adni, hogy az egyén hogyan élhet harmóniában önmagával és a természettel, a konfucianizmus pedig arra keresi a megoldást, hogy hogyan képesek az államhatalom és az alattvalói harmóniában élni. A konfucianizmus és a taoizmus erősen épített a korábban már kialakult hitvilágra, és egymással is szoros kapcsolatban álltak.²⁵

4.1.2. Taoizmus

„A taoizmus nagy és gyakran minden másnál erősebb hatással volt a kínai gondolkodásra és a kínai világ vallásos mozgalmainak fejlődésére.”- írja Jacques Gernet.²⁶

4.1.2.1. Története, alaptanításai

A taoizmus első írásos emléke az i.e. 4. században élt *Lǎozītól* származik. Legfontosabb forrása a *Dàodéjīng*.

A *dào* szűkebb értelemben utat jelent, tágabb értelemben az örök érvényű univerzális természeti törvényt értik alatta. A taoizmus szerint az ég, a föld és az ember az egységes univerzum alkotóelemei, melyeknek viselkedését a *dào* határozza meg. A *dào* anélkül hat, hogy aktív működése tapasztalható lenne. Ennélfogva nem is lehet róla letérni – az ember akkor cselekszik helyesen, ha harmóniába kerül vele. A *dào* rendjébe való beavatkozás épp az ellentétes hatást váltja ki: amihez közeledni akarunk, az távolodni fog. A *dào* működtető ereje a *dé* – az erény. A *dé* nem állandóan hat, hanem csak akkor, amikor a dolgok „kilengenek”. Ilyenkor az erény visszatereli a dolgokat a helyes pályára.

Az igazi bölcsesség a *wú*, amely túlmutat az eseményeken, dolgokon, minőségeken. Az igazi bölcs a *wú*-tudás birtokában nem tesz különbséget a dolgok között, hanem „a teljes és oszthatatlan egység csendjében tartózkodik.” A taoizmus tanítása szerint

²⁵ Gernet, 86. o., Vasziljev, 185. o.

Így lehetett például jellemző az, hogy „a hivatalnok-értelmiség (...) nappal a karrierén dolgozott, este meg taoista módon meditált mindennek értelmetlenségéről...” (Salát Gergely, 2012.10.06. 19:09, salat.gergely@gmail.com, interjú e-mailben)

²⁶ Gernet, 89. o.

nincsenek abszolút igazságok: „az egyetlen igaz valóság a korlátlan átalakulás képessége”.²⁷

4.1.2.2. Hatásai a gazdasági életben

4.1.2.2.1. Belenyugvás a célok helyén

A taoista gondolkodású személyt egyfajta belenyugvás jellemzi: nem jelenik meg a többre, jobbra való törekvés motiváló erőként.²⁸ A bajt és zavart azok okozzák, akik mindenáron igyekeznek megjavítani, tökéletesíteni a világot. Pedig ők csak „felzavarják a vizet”, ami egyébként magától is „leüledne”. Minél aktívabbak a vezetők, annál nehezebb az embereket irányítani²⁹ – így szól a taoista vezetéselemélet.

A taoista bölcsnek „nincsenek céljai, ezért a célok maguktól teljesülnek. A bölcs mentes a világi küzdelmekről, az önhittségtől és az öndicsérettől, és keveset beszél. Mivel nem vár eredményeket, ezért soha nem csalódik.”³⁰ Könnyű belátni, hogy az újabb és újabb célokat maga elé tűző, a célok sokaságát hierarchiába rendező európai-amerikai üzleti szemlélettel mennyire ellentétes ez a világnézet.³¹ Természetesen nem gondolja senki, hogy a mai kínai üzletemberek ezt a bölcseletet tennék a vállalkozásuk mottójává és fő eszmei mozgatójává. Mégis kínai emberek tömegei számára ez a gondolkodásmód legalább olyan természetes, mint amennyire az európaiaknak természetesen hat az, hogy „Isten a növekedést adó Isten”,³² vagy a római kultúrából származó ambiciózus, már-már törtető embertípus – ami miatt egy nyugati embernek a legtermészetesebb dolog, hogy mindenhol a növekedés, fejlődés lehetőségét keresi.

Az újra való nyitottság, az innovativitás nem jellemző a taoista kultúrára: „megelégedtek a létezővel és újat nem alkottak” – vázolja fel a helyes magatartást *Lǎozǐ* a 15. versben. „A *Lǎozǐ* eszményi életformája egy olyan kicsiny és elszigetelt faluközösség, amelynek lakói minden újat elutasítanak, és hiába hallik át a szomszéd

²⁷ Héjjas, 23. o., Vasziljev, 188-190. o., Hattstein, 40-43. o.

²⁸ Mivel a világban harmónia uralkodik, ezért a dolgok rendjébe nem szabad belenyúlni, hiszen a *dé*, az erény hatóereje majd visszatereli a folyamatokat az útra, a *dàora*. A legjobb az a cselekvés (*wéi*), ami valójában nem cselekvés, hanem a *wú* bölcsesség áramában való együtt-mozgás (*wúwéi*-elv). Ez a taoizmus szerint nem passzivitást jelent, hanem olyan cselekvést, ami a megfelelő pillanatban a legkisebb ellenállás irányába való elmozdulás. Ez a „szelíd *dào*”, melynek szimbóluma a víz.

²⁹ Vasziljev 192-193. o., Hattstein, 43-44. o., Héjjas, 23. o.

³⁰ Héjjas, 30. o.

³¹ Bakacsi, 102. o., 118. o., 129. o.

³² I. Korinthusiakhoz írt levél 3:7. (*Biblia*. (Ford.: Károli Gáspár), Magyar bibliaársulat, 1997.)

faluból a kutyák ugatása és a kakasok kukorékolása, még oda sem mennek át egész életükben.” – írja Tőkei Ferenc a *Dàodéjīng*hez írt utószóban.³³ Ugyanebből kiderül, hogy a taoizmus ideáltípusa az introvertált személyiségtípus.

4.1.2.2.2. A taoista kultúra – ahol Adam Smith elmélete kudarcot vall

A rezignáltság nagyban magyarázza azt a tényt, hogy a kínai kultúrában miért nem alakult ki kapitalista társadalom. Adam Smith „láthatatlan kéz” elmélete ugyanis abból indul ki, hogy minden ember a maga hasznát keresi és azon aktívan munkálkodik.³⁴ A taoista kultúrában ellenben a körülményekbe való belenyugvás és egyfajta közömbösség jellemző. „Az emberek a nyomorúságukat azzal idézik elő, hogy nem elégednek meg a sorsukkal, hanem többre vágynak. (...) Azok, akik hagyják megzavarni nyugalmaikat, a hírnév és a gazdagság keresésével vannak elfoglalva, megpróbálják megmenteni a világot, vagy az állam szolgálatának szentelik magukat, csupán közönséges bolondok, akik elvesztegetik életerejüket, s megfosztják magukat minden reménytől, hogy valaha is elérjék az igazi szent állapotot” – magyarázza a taoista bölcseletet Gernet.³⁵

A taoizmus tehát arra tanítja az embert, hogy ne a jólét elérése motiválja a mindennapjait.³⁶ „Ha nem emelik fel az okosakat, / a nép közt rend és béke fakad; / ha nem kell többé a ritka, drága,³⁷ / megszűnik a nép kirablása; / ha nem a vágy

³³ Lao-ce, 156-158. o.

³⁴ Ez egyrészt megnyilvánul a termelők profitcéljában (ami, mint később látni fogjuk, Konfuciusznál is elvetendő motívumként szerepel), másrészt a fogyasztók jólét-maximálási céljában (amely leginkább a taoista tanításokkal áll ellentétben, ugyanakkor Konfuciusz is inkább a mértékletességre helyezte a hangsúlyt).

(Library of Economics and Liberty: Adam Smith. (<http://www.econlib.org/library/Enc/bios/Smith.html>) (Utoljára megtekintve: 2010.10.09.)

³⁵ Gernet, 89. o.

³⁶ A jólét elérése egyébként a taoista bölcsék tanításai ellenére alapvető motiváló erő maradt. Ebben nagy szerepe van a később tárgyalandó konfucianizmusnak is. Salát Gergely így nyilatkozott a témában: „A kínaiak életének fő célja az írott történelem kezdete óta az volt, hogy gondoskodjanak családjuk (és persze maguk) anyagi jólétéről, megélhetéséről és fennmaradásáról. Természetesen ma is szinte mindannyian szeretnének gazdagok lenni, nem elsősorban a maguk jóléte miatt, hanem hogy elsősorban gyerekeikről, másodsorban hogy egyéb családtagjaikról gondoskodhassanak. Ez mind a gazdagokra, mind a szegényekre vonatkozik, mindenki elképesztő szorgalommal törekszik maga és családja gyarapítására. Az önlefojtás sose volt jellemző, a taoizmus mindig is afféle ideiglenes menekülés volt a kőkemény világ elől.” (Salát Gergely)

³⁷ A klasszikus közgazdaságtan elveivel egyébként az is ellenkezik, hogy „nem kell többé a ritka, drága”. A fogyasztói választások elméletének egyik alapvető tétele, hogy a ritkább termék a fogyasztó választásakor magasabb preferenciát élvez. (Samuelson, Paul A., Nordhaus, William D.: *Közgazdaságtan. II. kötet, Mikroökonómia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1993., 609. o.)

uralkodik, / a nép szíve megnyughatik.”³⁸ – írja a *Dàodéjīng* 3. verse. A taoizmus az ókortól fogva alapvetően a vidéki tömegek vallása volt, és ez még ma is megmutatkozik: a Nánchāng mellett dolgozó, korábban említett vezető szerelő számára az egyik legmeglepőbb az a megelégedettség volt, amivel a falusi lakosok tudomásul vették helyzetüket, holott vezetőkes víz sem volt a környékükön, az utcán a ház előtt étkeztek, a maradékot pedig egyszerűen eldobták és a kutyák szedték fel. Saját bevallásuk szerint nem vágnak a városi jólétre, nekik jó és kielégítő ez a kényelmes, „lassú” falusi élet.³⁹

A taoizmustól idegen a versenyszellem: „Nem indul küzdelembe, / ezért senkise győz felette.” – mondja a *Dàodéjīng* 22. verse.⁴⁰ A kapitalizmus legelemibb motivátora tehát a taoizmusból egyszerűen hiányzik.

4.1.2.2.3. A körülményektől függő erkölcs

A taoizmus fenntartotta az ősi hitvilágnak azt a felfogását, hogy az ellentétek (*yang* és *yin*) kölcsönösen feltételezik egymást. Mivel a fogalmak viszonylagosak, ezért ha nincs rossz, nem tudjuk értelmezni a jót sem. Szó volt arról is, hogy a taoisták szerint nem kell erővel beavatkozni a dolgok menetébe, inkább együtt kell sodródni a *wú* erejével. Egy olyan eszmerendszerben, ahol a jó elképzelhetetlen rossz nélkül, és ahol nem tartják indokoltnak a rossz elleni fellépést (hiszen a dolgok normális menetéhez hozzátartozik, hogy időről időre a sötét oldal kerekedik felül), egészen máshogy értelmezhető a bűn fogalma, mint a nyugati kultúrában. Ahol a *wú*-val szembeni haladás az elítélendő kategória, ott az erkölcstelenség időszakában nem okoz megütközést az erkölcsi kihágás,⁴¹ például a lopás sem.⁴² (A kommunizmus erős erkölcsromboló hatásán túlmenően) ezzel az attitűddel magyarázható például az

³⁸ Lao-ce: *Tao Te King - Az Út és az Erény könyve*. Weöres Sándor fordítása, Tókei Ferenc prózafordítása alapján. Tercium, h.n., 1994, oldalszámozás nélkül, „Az Út” c. fejezetből

³⁹ Simon Gyula

⁴⁰ Lao-ce, oldalszámozás nélkül, „Az Út” c. fejezetből

⁴¹ Ruff Tibor, 2012.06.28., Budapest, konzultáció

⁴² Ezzel ellentétben Konfuciusz különös hangsúlyt helyezett a becsületesség erényére, a legisták (azaz törvénykezők) pedig a társadalom szigorú erkölcsi rendjét a büntetések és jutalmazások rendszerével, az objektív bírói rendszer felállításával kívánták megteremteni. (Gernet, 86-78. o.) Egyáltalán nem állítható tehát, hogy a kínai kultúrában elfogadott lenne a lopás, vagy más erkölcsi bűnök. Mindössze arról van szó, hogy a taoizmus nem helyez hangsúlyt az erkölcsi értékítéletre, hanem azt tartja követendőnek, ami az éppen érvényes trendeknek megfelelő – nem feltételez egy olyan felsőbb értékrendszert, aminek az érvényesítendő volta vitán felül állna. A Biblia és a keresztény kultúra ettől gyökeresen eltér: pozitívnak tartja a keskeny úton való haladást (Máté evangéliuma, 7:13-14), a tömeggel való szembefordulást, ha az nem az isteni erkölcsi rendnek megfelelően cselekszik.

a „simlisség” is, ami a kínaiakat oly sokszor jellemzi.⁴³ Li Csung-csiang publicista például a kínai találékonyságra hivatkozva büszkén mutatja be szociográfiájában azokat a választékos módszereket, ahogy a kínaiak a hamis tartózkodási engedélyek és útlevelek gyártását iparosították, vagy hogy hogyan folytattak hosszas nemzetközi hívásokat Kínában élő rokonaikkal, szomszédaik telefonvonalainak „megcsapolásával”.⁴⁴

4.1.2.2.4. Harmóniában a kollégákkal

A harmónia elérésének igénye a távol-keleti gondolkodásmódban kiemelt szerepet kap: kutatók a kínai szervezetekben létrehozott csoportok viselkedésének vizsgálatakor arra a megállapításra jutottak, hogy a csapatmunka motiváló ereje (az amerikai kultúrával ellentétben) nem a célok közös elérése, hanem sokkal inkább a harmóniára való törekvés. Egyfajta passzív fatalizmusként írják le a jelenséget, amely a dolgozók nyugodt készenlétét jelenti arra vonatkozóan, hogy összhangba kerüljenek a csoportot vezető tekintéllyel és a többi taggal.⁴⁵ A kínai munkásokat irányító Simon Gyula is érzékelte ezt a különbséget. Meglátása szerint a kínai csoportok nagyon befogadóak: ha új, vadidegen munkások jönnek az építkezésre,

⁴³ Az európai etikához szokott üzletemberek számára ezért a kínaiakkal való üzletelés kellemetlen meglepetésekkel járhat, hiszen a keletiek találékonyság az európai szemmel nézve inkorrekt eljárások tekintetében. Siklósi Zoltán például arról számol be, hogy az áru minőségének kifogásolására építő taktikát a kínai felvásárlók tudatosan alkalmazzák: számítanak arra, hogy a véget nem érő vitákba befáradt európai egy idő után meg fog elégedni, ha legalább a vételár feléhez hozzájut, és ezen a nyugaton bevált pénzügyi módszerek (például az akkreditív) sem segítenek. (Siklósi Zoltán) Marosi Edit konferenciaszervező is több zavaró esetről számolt be: a rendezvény fizetős előadásán például tömegesen jelentek meg a be nem regisztrált résztvevők, és a létszámuk gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy számon kérjék őket; a hotel pedig megpróbált előre nem egyeztetett tételeket felszámítani. A piaci árusok sokszoros (adott esetben például negyvenszeres) áron kínálják a portékát a külföldieknek. Fizetéskor pedig nagyon résen kell lenni: megeshet, hogy nem *yuanban*, hanem a váltópénzben, *iáoban* próbálják odaadni a visszajárót a gyanútlan vevőnek. (Marosi Edittel készült telefonos interjú, 2012.10.14.)

„Felesleges várunk, hogy az árusok lelkiismeret-furdalást érezzenek a csalások miatt. Inkább ügyes és rafinált kereskedőnek látják magukat, akik jól el tudnak igazodni egy adott ország viszonyai között. Úgy gondolkodnak, hogy van egy lehetőség – gyenge a szabályozás és az ellenőrzés –, ezt pedig ki kell használni.” – magyarázza a jelenség közvetlen okát Salát Gergely. (Bagyarik Cecília, Hajdú Sándor, Piros Péter, Somorjai László, Szobota Zoltán, Vigh Gábor: *Kínaiak Magyarországon*. Hetek, 2007.03.09. (XI. évf., 10. szám))

⁴⁴ Li Csung-csiang, 62-68. o., 185-189. o.

⁴⁵ A kutatás vezetője azt is hozzáteszi, hogy a kínaiak munka-altruizmusa nem a munkahelyi közösség javának szolgálatára való megkérdőjelezetlen készségben állásáról szól, mint ahogyan a japánok esetében. A kínai kultúrában nagyobb szerepet kap a munka-magánélet egyensúlya – egy kínai számára a családja fontosabb, mint a munkahelye. (Wong, Edward You-tim.: *The Chinese at Work: Collectivism or Individualism*, 2001. In: http://www.library.ln.edu.hk/eresources/etext/hkibs/hkws_0040.pdf (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.))

perceken belül kialakul közöttük a harmónia és máris jól kijönnek egymással, teszik a dolgukat. Egy tempóban tudnak haladni, nem szalad előre az egyik, hanem ösztönösen összeigazítják a munkájuk ritmusát.⁴⁶

A taoista bölcs mentes az egoizmustól, amely az individualista nyugati kultúrában oly gyakori: „a bölcs nem tolja előtérbe a saját személyét, azzal úgy bánik mint idegennel.”⁴⁷ Ennek az önmegtagadásnak nagy szerepe van a kollektívizmusban is, mely később bővebben tárgyalásra kerül.

A taoizmus a buddhizmussal rokon gondolatai miatt tulajdonképpen maga járult hozzá a buddhizmus Kínába való beférkőzéséhez. A buddhizmust először csak a taoizmus egy ágaként kezelték.⁴⁸ A taoizmus áttekintése után ezért a buddhizmus hatásainak vizsgálata fog következni.

4.1.3. Csan-buddhizmus

4.1.3.1. Története, alaptanításai

Buddha tanításainak Kínába való benyomulása az első század közepén indult Közép-Ázsián, a Selyemúton keresztül és a Csendes-óceán partja mentén haladt észak felé. Tömegbefolyásra csak az 5-11. század során tett szert. A csan-buddhizmus a tipikusan kínai buddhista csan-szektához kötődik az i.sz. 8. századból. A csan-buddhizmus japán változata a zen-buddhizmus.⁴⁹

Buddha körülbelül i.e. 560-480 között élt. Eredeti nevén Sziddhárta Gautama herceg, aki 29 évesen elhagyta gazdag családját, lemondott hatalmáról és vándorszerzetesnek állt. Hosszas meditáció révén kapta látását a földi élet szenvedés-természetéről és a kivezető útról. Célja megszabadulni a végtelen reinkarnációs folyamatból és bejutni a nirvánába, ami a tökéletes szellemi szabadság és szenvedésmentesség tudatállapota.

⁴⁶ Simon Gyula

⁴⁷ Héjjas, 30. o.

⁴⁸ Gernet, 171., 173., 221. o., Vasziljev, 226-227. o., 257-258. o.

A taoizmus azt mondja, hogy a fájdalmas csapásoknak azért van kitéve az ember, mert van anyagi teste.

A taoista *Liezi* egyébként már felvetette a reinkarnáció lehetőségét.

⁴⁹ Polonyi, 2007., 324. o., Hattstein, 37. o.

A buddhizmus ortodox, szerzetesi életmódot követelő (ún. „kis szekér”) irányzata a hínájána-irányzat. A tömegek által követhető, emiatt „nagy szekér”-nek nevezett irányzata a mahájána-irányzat. A csan-buddhizmus az utóbbihoz tartozik.⁵⁰

4.1.3.2. Hatásai a gazdasági életben

A buddhizmus központi témája a szenvedés: szenvedés már a megszületés is, és szenvedés az öregség, a betegség, a haldoklás, a meghalás. Szenvedés a beteljesületlen vágy. Szenvedés a számunkra kedves dolgoktól, személyektől való elválás, és az is, ha nem tudunk szabadulni kellemetlen dolgoktól.⁵¹ A kitörési vágygal ellentétben Buddha a szenvedés eltűrésére tanít. Többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy a kínai emberek nem olyan „forrongóak”, mint az európaiak: a világnézetükhöz hozzátartozik, hogy elviseljék a szenvedéseket és ne lázadjanak fel a szenvedés oka ellen. Ez a hatás annyira mélyen beivódott a távol-keleti kultúrába, hogy még az újjászületett keresztények egy része sem tudta teljesen kivonni magát alóla: „Az Úr azt szeretné, hogy úgy fogadjuk a szenvedést, akár egy kedves barátot.” – írja a földalatti kereszténység vezetője, Liu Zhenying életrajzában.⁵² A szenvedésre ilyen mértékben nyitott emberek könnyen foghatóak kemény, embertelen munkára;⁵³ nem fognak mélyen lázadni ellene, elfogadják a sorsuk részeként. Ahogy a taoizmus is tanította: belenyugszanak a helyzetükbe. A szerencse, a szociális helyzet, a család, a test és az ész csak az élet pillanatnyi manifesztációi – tanítják a buddhisták.⁵⁴ A fogyasztói kultúrával ez a vallásbölcselet teljesen ellentétes.

A buddhista tanítás a taoizmushoz hasonlóan tagadja az egót, mert az „én” nem maradandó személyiség. Ugyanakkor sokkal radikálisabban veti el a saját egyéniséget: „Amit én-nek, személyiségnek tekintünk, az változékony és mulandó összetett képződmény, amelynek a komponensei a tudatban jelenlévő különféle szennyeződések. A megszabadulás érdekében az ént nem megerősíteni, »önmegvalósítani« kell, hanem eltávolítani az útból, mivel az énként koncipált

⁵⁰ Hattstein, 25. o., 29-30. o., 37. o., Vasziljev, 243-245. o., 250-251. o., Héjjas, 109-110., 127. o.

⁵¹ Héjjas, 113. o.

⁵² Liu Csen-jing: *A Mennyei Ember – Igaz történetek a huszadik század végi Kínából*. Új Spirit Könyvek, Bp., 2008, 347. o.

⁵³ A testi munka elismerése a csan-buddhizmus újítása volt a buddhizmusban. (Hattstein, 37. o.)

⁵⁴ Gernet, 174. o.

személyiség a szellemi fejlődés akadálya.”⁵⁵ Ez a felfogás nyilvánvalóan éles ellentétben áll a karrierista nyugati ideáltípussal, ami a fogyasztói kultúra és a kapitalizmus „velejárója”.

A vallási jellegű „kínai gének” áttekintése után most áttérünk az erkölcsi, pragmatikus irányzatokra: mint legerősebb „genetikai komponens” vizsgáljuk a konfucianizmust, majd pedig a kollektívizmus kultúrájának alapjaként szót ejtünk a Dàdōng-utópiáról, mely az ősi hitvilágtól fogva egészen a kommunizmusig folytonos hatóerővel bíró filozófiája a kínai civilizációnak.

4.1.4. Konfucianizmus

A konfucianizmus nem elsősorban vallás (csak később vált azzá), hanem morálfilozófiai rendszer. Alapkérdése az, hogy hogyan élhetünk harmóniában a társadalommal úgy, hogy ne bolygassuk meg annak rendjét. „A befolyása annyira kiterjedt és mindenütt jelenlévő, hogy a kínai emberek tudat alatt ma is konfuciánus módon tevékenykednek” – írja Tatjana Andrejevic szerb kutató a kínai mentalitásról szóló tanulmányában.⁵⁶

4.1.4.1. Története, alaptanításai

A Konfuciusz latinósított név: eredeti alakjában *Kǒngzǐ*, azaz Kong mester. Konfuciusz (i.e. 551–479) küldetésének tekinti a szétzüllesztett államrend helyreállítását, a császárok által létrehozott kultúra és erkölcs visszaállítását. Politikai karriert is befutott: volt kormányzó és miniszter is. Ötvenöt évesen maga mondott le hivataláról és azután az országot járva tanított.

A kínai morális gondolkodás tőle indult el: legfőbb célja a „nemes ember” kinevelése. A konfucianizmus nem annyira vallás, inkább egy társadalmi viselkedést szabályozó ideológia.⁵⁷ A konfuciánus tanítás szerint a boldogság útja minden

⁵⁵ Héjjas, 113. o.

⁵⁶ Andrejevic, K. Tatjana M.Sc: *Understanding the Chinese Mentality – Some Basic Hints*, 2011. In: <http://www.tfzr.uns.ac.rs/emc2012/emc2011/Files/D%2004.pdf> (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

⁵⁷ Gernet 84. o., Vasziljev, 81-85. o., Hattstein, 45. o., Héjjas, 16-18. o.

társadalom számára azon áll, hogy az egyének mennyire értik meg a kötelezettségüket saját szerepeikben, a rend fenntartása érdekében.⁵⁸

A 11–12. századtól a neo-konfucianizmus (mely már taoista és buddhista elemeket is magába olvasztott) vált Kína államvallásává. A konfucianizmus elfogadása (a maga oldaláról) nem zárja ki, hogy az illető egyszerre taoista, buddhista, vagy akár keresztény legyen.⁵⁹

4.1.4.2. Hatásai a gazdasági életben

4.1.4.2.1. Minden rend alapja a hierarchia: a tekintély és az engedelmesség

A konfucianizmus fundamentális tanítása a hierarchia és a tekintélyeknek való engedelmesség. Konfuciusz minden földi tekintélyt az apai tekintélyből vezet le (mely egyébként ezen a ponton a zsidó-keresztény, illetve az iszlám kultúrával is közös). Erkölcsi rendszerében a fiatalok megkérdőjelezhetetlen engedelmisséggel és tisztelettel tartoznak az idősebbeknek, elsősorban apjuknak.⁶⁰

Miután a konfucianizmus kétezer-hatszáz éve a kínai kultúra szerves részét képezi, az engedelmisség és a hierarchiában való szolgálai alárendeltség tudata a kínai karakter egyik „alapvető génjévé” vált⁶¹ és a mai napig meghatározza nemcsak a politikai élethez való hozzáállást, de a munkahelyi viszonyokat is.

⁵⁸ Andrejevic

⁵⁹ Vasziljev, 183. o., 301-309. o., Héjjas, 21. o.

⁶⁰ „Az a népes családban felnőtt fiú, akinek öt nála idősebb fivére volt, pontosan tudta, hogy csak hatodikként szólalhat meg, a nagybácsik és nagynénik, unokatestvérek, sógorok és sógornők bonyolult rendszerében kellett naprakészen eligazodnia, s számon tartania, hogy hol is az ő helye, kinek kell előre köszönnie, s ki az, akitől viszont ő várhatja el ugyanezt. Aki egy ilyen családban nevelkedett fel, az egyben tulajdonképpen fel is készülhetett a nagybetűs társadalmi életre, amely ugyanilyen elvárásokat támasztott vele szemben. Ha valaki elolvassa Pa Csin magyarra is lefordított Család című regényét, pontosan megismerheti azt az egyéniséget elnyomó terrorlégkört, amely még a 20. század elején is jellemezte a hagyományos kínai családot. Nem is csoda tehát a hierarchia iránti kifinomult érzékenység, amely a kínaiakat mindig is jellemezte.” (Polonyi, 353. o.)

Azok, akik hosszabb időt töltöttek Kínában, vagy évek óta rendszeresen látogatnak oda, megjegyzik, hogy az idősek különösen nagy tiszteletnek és megbecsülésnek örvendenek. A vidéken dolgozó szerelő egyenesen úgy fogalmazott: „az időseket szentként tisztelik”. (Simon Gyula, Dobi Istvánnal készült telefonos interjú, 2012.09.19.)

Kínai egyetemi hallgatók és oktatók a köztük fennálló kapcsolatot is apa-fiúi kapcsolathoz hasonlították. A kapcsolatot közelinek ítélték, de nem érezték egyenlőséget oktatóikkal. Ellentétben például a brit hallgatók távolságtartónak érezték a kapcsolatot, ugyanakkor egyenlőbbnek érezték helyzetüket oktatóikhoz képest. (Hofstede, Geert: *Cultures' Consequences – Comparing Values, Behaviors, Institution, and Organizations Across Nations*. 2nd edition, Sage Publications Inc., Thousand Oaks, California, USA, 2001., 101. o.)

⁶¹ Vasziljev, 105. o., Szent Pál Akadémia: *Apologetika*. Ideiglenes jegyzet. Szent Pál Akadémia, Bp., 2009., 37-38. o.

Fontolóra kell vennünk azt a tényt, hogy a hatalom sohasem egyoldalú dolog: a másik oldalon mindig az engedelmisséget feltételezi.⁶² A kínai szervezetekben azért tud erős lenni a hatalom, mert a vezetettek erkölcsi normarendszerének alapeleme az engedelmisség.

4.1.4.2.2. A család mindenek előtt

Az apai tekintéllyel szorosan összefügg a konfuciánusok (és egyébként általában a kínaiak) erős kötelességtudata, mely elsősorban a családról való gondoskodásban érvényesül. A kínai mentalitásáról beszélve mindenki elsőként említi a családhoz való szolidaritást, az összetartást és az otthon maradt családról való anyagi gondoskodást.⁶³ Következésképp a család legtöbbször az anyagi forrásait is megosztja egymás közt. Tipikus, hogy ha valaki szükségbe kerül, vagy valamilyen célra gyűjt, akkor a családja, esetleg a barátai összedobják neki a szükséges összeget.⁶⁴ A földalatti keresztény egyházban egyébként az adakozás is e mentén a hagyomány mentén működik – ilyen értelemben a gyülekezet egyfajta kiterjesztett családként értelmezhető.⁶⁵

A kínai család az identitás, védelem és biztonság forrása a tagok számára. A kínai emberek sokkal inkább egy család részének érzik magukat, mint szabad individuumoknak. Nehéz időkben (háborúban, szociális válságokban) a kínai családok rendszere bázis a külső világ brutalitásával szemben. A bizalom és az együttműködés tehát a család és a nagyon közeli barátok számára fenntartott értékek.⁶⁶

⁶² Bakcsi, 156. o.

⁶³ Siklósi Zoltán, Bujdosó Tiborné, Simon Gyula, Dobi István, Dobi Zsuzsával készült telefonos interjú, 2012.09.26., Lőschér Attilával készült interjú, 2012.08.13., Gödöllő

⁶⁴ Li Csung-csiang, 8. o., 182. o., Simon Gyula, Somorjai László: *Egy erdélyi vállalkozó kalandjai a józsefvárosi kínaiak között*. Hetek, 2010. 09. 24. XIV. évf. 38. szám (http://www.hetek.hu/riport/201009/egy_erdelyi_vallalkozo_kalandjai_a_jozsefvarosi_kinaiak_kozott) (utoljára megtekintve: 2012.10.06.)

⁶⁵ Liu Csen-jing, 332. o.

⁶⁶ Ugyanakkor a kínai kultúrában az önérdék is kihagyhatatlan része a barátságoknak: „Minden barát újabb kiutat jelent nehéz helyzetedből” – tartja a mondás. Li Csung-csiang hozzáteszi: „Ám ugyanakkor attól is védenünk kell magunkat, hogy ártassanak nekünk. Ez ellentmondásos érzéseket vált ki az emberből (...) Ez az ellentmondásos érzés általános a kínaiak körében. »Ne árts másnak, de védekezzél más ártása ellen!« – tartja a regula. Ami a mondat második felét illeti, ebben a kínaiak ugyancsak jeleskednek.” (Li Csung-csiang, 104. o.)

Ez az oka annak, hogy egy adott csoporthoz nem lehet csak úgy csatlakozni: az üzleti életben különösen figyelni kell arra, hogy egy személyes kapcsolaton keresztül „jussunk be” a társaságba; hogy előzőleg egy közös ismerős bemutasson. A személyes kapcsolat (*guānxì*) olyannyira fontos, hogy bizonyos üzleti vállalkozások tevékenységi körükké a kapcsolatok kiépítését tették, egyfajta „kerítő-szolgáltatást” nyújtanak. Minden sikeres kínai ember laza személyes közösségek tagja: barátoké, a barátok barátaié, korábbi osztálytársaké, rokonoké, munkatársaké, hasonló érdeklődésűeké és így tovább.⁶⁷ Ezek a hagyományok annyira erősen élnek, hogy Gernet a 20. század eleji Kínáról is azt írja: „az igazi tőke (...) az üzleti életben (...) társadalmi természetű volt; az üzlet a morális bizalmon, a méltóságon és a tekintélyen alapult. Ez a megszerzett tekintélyen, a vérségi kötelékeken és a szerződésben vállalt kötelezettségeken nyugvó bizalom jelentette az üzleti tárgyalások alapját.”⁶⁸

A családok szerepe más szempontból is befolyásolja a gazdasági életet: egy kínai dolgozó például egy japánhoz képest sokkal kevésbé kész arra, hogy a család felé való lojalitása elé helyezze a munkahelyi lojalitását. Bár (ahogy később látni fogjuk), a kínai kultúrában mérhetetlenül erős a kollektívizmus, ebből az aspektusból a kínaiak mégis inkább individualisták, mint kollektivisták.⁶⁹

További nagy jelentőséget kap az, hogy Konfuciusz ilyen fundamentális szerepbe helyezte a családot, akkor, ha azt vizsgáljuk, milyen szervezeti modell leginkább „kompatibilis” a kínai kultúrával. A szervezeti magatartás neves kutatója, Geert Hofstede vizsgálatai alapján azt találta, hogy a kínai kultúrában magas a hatalmi távolság index (vagyis a beosztott kevésbé meri kifejezni ellenérzéseit, nem szól bele a vezetésbe), a bizonytalanságkerülési index viszont alacsony (a beosztottra kevésbé jellemző a „stresszes” állapot, a változások során jól tolerálja a bizonytalanságot⁷⁰).

⁶⁷ Wong

Ez a kapcsolati háló kulcsfontosságú a boldoguláshoz: „A lehetetlent (...) egyszerűen nem ismerik. Alaphelyzet, hogy valamelyik haverja biztos ismer valakit, aki el tudja intézni az adott dolgot.” – meséli egy kínai üzletember magyar beosztottja a kínaiak üzleti életéről. (Bagyarik– Hajdú – Piros – Somorjai–Szobota– Vigh)

⁶⁸ Gernet, 433-434. o.

⁶⁹ Wong

⁷⁰ Hofstede kutatási alapján úgy találta, hogy a bizonytalanságkerülési tényező erősen korrelál a vallásossággal, de vallásonként és irányatonként is változik, hogy az milyen irányba hat. Például a protestáns kultúrára alacsony bizonytalanságkerülési index jellemző, ellentétben a katolikussal, ahol az index értéke magas. A kínai kultúrára vonatkozóan azt állítja, a kínaiak morális érzéke rendkívül relativista (vö. a taoizmusnál leírt erkölcsi relativizmussal), és ez összefügg azzal, hogy a keleti

Az ilyen kultúrákban a leginkább működőképes szervezeti forma a család analógiájára épül, melyet Hofstede személyorientált bürokráciának nevez. Itt „a szervezeti tagok paternalisztikus, ám közvetlen kapcsolatban állnak egymással.”⁷¹ Jellemző az egyszerű struktúra, a beosztottak közvetlen felügyelete és a stratégiai csúcs (a vezetés) elkülönülése.⁷²

4.1.4.2.3. A vezetők vezessenek, a dolgozók dolgozzanak

Konfuciusz a „köznépet” apolitikusságra inti abból a megfontolásból, hogy akinek nem feladata, az jobb, ha nem törődik a kormányzással, mert megzavarja a harmóniát.⁷³ Ugyanezt az elvet kivetíthetjük a vállalatvezetésre is, vagyis „a dolgozók dolgozzanak, a vezetők vezessenek”. Ez az oka annak, hogy a konfuciánus kultúra előbb említett hatalmi távolság indexe alapvetően nagy. Ellentétben áll ezzel a participáció elve, melyet a nyugati szervezeti magatartás tudományban hatásosnak tartanak. A participációs elv szerint, ha az irányítottaknak is van befolyása a döntésekre, javaslataikat figyelembe veszik, akkor a végrehajtás során az ügyet sajátjuknak érzik, s emiatt sokkal határozottabban törekszenek az eredmények létrehozására.⁷⁴

Konfuciusz a vezetésre vonatkozóan azt a követelményt is megfogalmazza, hogy az uralkodó legyen nemes ember, aki jóindulatú és igazságosan gondoskodik a népéről. Olyan személy, aki viselkedésével mintaként szolgál a népnek.⁷⁵ Ideáltípusa a pragmatikus, tetteit tudatosan irányító vezető.⁷⁶

A nyugati szemlélettel ellentétben Konfuciusz szerint az ember nem keresheti az elért eredményei alapján történő személyes elismerést, mert az az alázatosság erényével nem fér össze. A kínaiak ritkán dicsekvőek vagy önelégültek, még ha a teljesítményük nagy benyomást kelt is, vagy dicséretre méltó.⁷⁷

vallások sokkal toleránsabbak; a megbizonyosodásaik nem külső hatások által jönnek létre, hanem meditáció által. (Hofstede, 177. o.)

⁷¹ Bakacsi, 234. o.

⁷² Hofstede, 377. o.

⁷³ Vasziljev, 88-91. o., Héjjas, 20. o.

⁷⁴ Bakacsi, 102. o.

⁷⁵ Héjjas, 19. o.

⁷⁶ Gernet, 84. o.

⁷⁷ Andrejevic

A bölcs ember legfontosabb tulajdonságának a belső higgadtságot, a lelki kiegyensúlyozottságot tekinti, amit minden körülmények között képes megőrizni.⁷⁸ Ezzel függ össze Konfuciusznak az illemről alkotott felfogása is: „a tiszteletadás illem nélkül talpnyalás, az óvatosság illem nélkül féltékenység, a bátorság illem nélkül csupán faragatlan gorombaság.”⁷⁹

4.1.4.2.4. Versenyszellem és tiszteletkultúra

A konfucianizmus a taoizmussal ellentétben gazdasági szempontból progresszív: támogatja a vállalkozói szellemet – a család szükségleteinek kielégítése érdekében. Fontos azonban kiemelni, hogy elítéli a profithajhászást – ennek indoka, hogy a lélek belső nyugalma fontosabb, mint a gazdagság.⁸⁰ *Mèngzǐ* (latinosítva Mencius) konfuciánus gondolkodó szerint „nem szabad, hogy a profit motiválja az egyén cselekedeteit, függetlenül attól, hogy neki, a családjának, vagy az államnak származik-e haszna belőle”. A mögöttes megfontolás a profit elvetése mögött az, hogy a profitérdek veszélyezteti az állam harmóniáját.⁸¹

Szintén a konfuciánus morálfilozófia családdal kapcsolatos elveihez tartozik a gyermeki jámborság (*xiào*) erénye, amit élők és halottak felé egyaránt ki kell mutatni. Az (élő és halott) ősök tisztelete a konfucianizmus alapvető tanítása, mely tulajdonképpen stabilizálta az ősi kínai hitvilág szokásait.⁸² Konfuciusz támogatta a hagyományos szertartások folytatását, mert az államhatalmat stabilizáló eszközként tekintett rájuk.⁸³

A tiszteletről szólva meg kell jegyeznünk azt is, hogy Konfuciusz az emberek tisztelete alatt a saját személyiség, ego tiszteletét is értette – ellentétben a taoista és

⁷⁸ Héjjas, 18. o.

⁷⁹ Héjjas, 20. o.

A mai kínai kultúrában azonban ennek sokszor csak a nyomainak lehetők fel: „Rólunk, kínaiakról azt mondják, hogy „az illem hazájában” élünk. Konfuciusz büszke tanítványai még a halálos ágyukon is vigyáztak arra, hogy fejfedőjük a szabályoknak megfelelően legyen a fejükön. Nekünk aztán tudnunk kellene viselkedni. Ám az elmúlt években viselkedési normáinkat szinte mind elfelejtettük. Mocskos szavakat használunk, lökdösődve járunk, nem úgy állunk már, mint a fenyő, nem úgy ülünk, mint a harang, a turisták által látogatott helyek pedig – függetlenül attól, hogy ősünk hagyták-e ránk vagy ma létesültek – pillanatok alatt szemétdombbá válnak. Ami pedig a káromkodásokat illeti, ma ez a legelterjedtebb dolog széles e hazában.” (Li Csung-csiang, 8. o., 151. o.)

⁸⁰ Héjjas, 20. o.

⁸¹ Botos Katalin, Botos József: *A világvallások gazdasági tanítása, a globális piacgazdaság és a karitás.* 2008. In: *Iustum Aequum Salutare* IV. 2008/1. 43-52. (<http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20081sz/04.pdf>) (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

⁸² Vasziljev, 104-108. o., Héjjas, 15. o.

⁸³ Szent Pál Akadémia: *Apologetika*, 37. o.

buddhista tanításokkal.⁸⁴ Nyilvánvalóan nem a mai értelemben vett egoizmusról beszélhetünk, mégis fontos megemlíteni, hogy a kínai civilizációtól nem idegen az „ön”, a saját személy megbecsülése, érdekének keresése.⁸⁵

A kínai családok legjellemzőbb vonása az életkor szerinti tagozódás, az idősebbnek kijáró fokozott tisztelet és elsőbbség. Ez azonban nemcsak a család rendjét határozta meg, hanem a társadalomét is. Egyáltalán nem csak képletes kifejezés az a konfuciánus tétel, mely szerint „az állam egy nagy család, a család pedig az állam kicsiben”.⁸⁶ A családok tekintélyen alapuló harmóniáján tud tehát megállni a kormányzati szintű tekintély és harmónia is. Emiatt erősen jellemzi a kínai társadalmat az életkor és a rang tisztelete. Az üzleti, munkahelyi élet során is állandóan tekintettel kell lenni az emberek közötti különbségre: mindig tisztában kell lenni a jelenlévők korával és rangjával.⁸⁷ Az üzleti, munkahelyi életben résztvevők életkoruk és rangjuk alapján hierarchikus rendbe szerveződnek, melyben az egyén nem kérdőjelezheti meg az elfoglalt helyét. Mindent annak függvényében kell megfontolnia, hogy az hogyan hat másokra és a dolgok helyes (elvárt) rendjére. Az individualizmus szó a kínai kultúrában negatív konnotációt hordoz⁸⁸ és a tömegből való kilépés gyakran ellenségeket szül a többiek közt. Az egyénieskedőket önzőnek, opportunistának tartják és az ilyesmivel próbálkozó személy hamar a többiek ellenségévé válik.⁸⁹ Márpedig a kínai emberek alapvetően konfliktuskerülő

⁸⁴ Gernet, 84. o.

⁸⁵ Li Csung-csiang publicista így beszél a jelenségről: „Az igazságnak tartozunk annak az elismerésével, hogy bár a kínaiak zöme egy pillanatra sem feledkezik meg önvédelméről, azért bizonyos mértékig a »Lej Fengre* jellemző szellemiség« is széles körben él közöttük. A mérték az, hogy »magamnak ne ártsak vele«. Ha túlléptél a határon, partnereid a maguk hasznáról kezdenek majd érdeklődni. Tolmácsolok neked, rád pazarlom az időmet, rendelkezésedre bocsátom a tudásomat: »Mennyit fizetsz érte?« Összehozlak valakivel, akinek áruja van, nyélbeütök egy üzletet, amihez a saját kapcsolataimat és információimat használtam fel: »Nekem mi a hasznom belőle?«. Ám akad, aki még ezen is túlesz. Ismerek egy kínait, aki azért is pénzt kér, ha elmagyaráztatod vele, hogy merre kell menned valahova.” (*Lei Feng „önzetlen kiskatona, akit a ’60-as években példaképül állítottak a kínai társadalom elé.”) (Li Csung-csiang, 105-106. o.)

⁸⁶ Vasziljev, L. Sz.: Az ókori kínai társadalom fölépítése és fejlődésének menete, (Ford. Kardos Tatjana) In: *Az ázsiai termelési mód a történelemben – Tanulmányok, vitacikkek*. Gondolat, Bp., 1982., 344. o.- 383. o.; 358. o.

⁸⁷ Kínai Kulturális és Művészeti Központ: *Kínai Etikett*. é.n., h.n.,

http://www.kinainfo.hu/downloads/b5hun_2007_kinai_etikett.pdf (utolsó megtekintés: 2012.10.06.)

„Aki látott már két olyan kínait találkozni, akik korábban nem ismerték egymást és nem is hallottak a másiktól, észre fogja venni azt a kínos bizonytalanságot, amely addig jellemzi őket, amíg ki nem derül, hogy melyikük az idősebb, vagyonosabb, magasabb beosztású, tehát ki a rangidős.” (Polonyi, 354. o.)

⁸⁸ Bakacsi, 236. o.

⁸⁹ Nem figyelmen kívül hagyható az a jelenség sem, ami a kollektivista értékeket tanító szocialista-kommunista társadalmakba ivódott be mélyen: az emberek a nehézségekből való kitörés folyamán sokszor úgy viselkednek, mint a vederbe dobott rákok: amikor az egyiknek sikerülne kimászni, akkor

magatartásúak (hiszen ősidők óta hitük lényege a harmóniára való törekvés). Így tehát alapvető normává válhatott a fennálló status quo meg nem kérdőjelezése. Ez az attitűd messzemenő következményeket hordoz magában: egyfelől homogenizálta a kínai tömegeket, másfelől az új gondolatok kicsírázásának gátjává is vált.⁹⁰

4.1.4.2.5. A viszonyosság egyetemes elve

A konfucianizmus másik fontos elve az az arany szabály (a *shù* erénye), hogy „amit nem szeretnél, hogy veled tegyenek, azt te se tedd mással”. Ez első ránézésre azonos a zsidó-keresztény kultúra viszonyossági elvével, amely Mózes törvényétől kezdve Jézus és Pál apostol tanításain át végighúzódik a Biblián és mélyen beivódott az európai-amerikai kultúrába.⁹¹ Mégis észre kell vennünk egy finom különbséget: Jézus azt mondta, hogy „amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal.”⁹² Konfuciusz ennek csak a negatív megfogalmazását tette meg. Nem buzdított jó cselekedetekre, hanem csak arra, hogy a rossztól tartózkodjanak a követői.⁹³ Az Európába érkező kínaiaknak ez a különbség szemet is szúrt; nagyon kellemes meglepetést jelentett számukra például a magyar emberek segítőkészsége.⁹⁴

A konfuciánus tanítás úgy tartja, hogy ha a rosszra jóval reagálunk, akkor az az erkölcs fellazulásához vezethet⁹⁵ – e tekintetben is eltérés áll fenn a kereszténység és a konfucianizmus elvei között. A konfuciánus erkölcs úgyszólván a „törvénykezés” pártján áll, Jézus ellenben a „kegyelem” gyakorlására buzdított: „Én pedig azt mondom néktek: Ne álljatok ellene a gonosznak, hanem aki arcul üt téged jobb felől,

a többi visszahúzza. Az individualista nyugaton ez nemcsak hogy nem jellemző, de számukra ez a magatartás mélységesen visszataszító is. Ezen a ponton is tetten érhető, hogy a kommunizmus miért tudott akkora teret hódítani a kollektívizmust esszenciális „genetikai tényezőként” magába foglaló kínai civilizációban és (többek közt) miért lehet ma Kína a kommunizmus utolsó védőbástyája.

⁹⁰ Wong

⁹¹ Az európai kultúrában egyébként a római Seneca és a judaista Hillél rabbi is ugyanarra a megfogalmazásra jutott el, mint Konfuciusz (nyilvánvalóan tőle függetlenül). (Szent Pál Akadémia: *Apologetika*. 38. o.)

⁹² Máté evangéliuma, 7:12

⁹³ Szent Pál Akadémia: *Apologetika*., 38. o.

⁹⁴ A magyarországi kínai diaszpóráról szóló szociográfia írója kifejezetten meglepődött, amikor egy segítőkész férfi nemcsak útbaigazította, de le is ment vele a metrómegállóba és a telefonfülkében segített egy címet kikeresni a telefonkönyvből. Így csodálkozik: „[a férfi] boldogan sarkon fordult, színt a magasba szökölt örömeiben. Láthatóan elégedett volt magával, hogy valami jót cselekedett. (...) [a kelet-európai országok lakóinak] az az erkölcsi törvényük, hogy »örülj annak, ha másokon segíthetsz«”. (Li Csung-csiang, 105-106. o.)

⁹⁵ Vasziljev, 86. o.

fordítsd felé a másik orcádat is.”⁹⁶ Ezek az elvek mélyen beépültek az emberek világnézetébe és a mindennapi élet során kihatnak az emberi kapcsolatokra a munkahelyi, a hivatali és az üzleti közegben is.⁹⁷

A viszonyosság elve a főnök-beosztotti viszonyban is megjelenik: „Amit nem szeretnél, hogy a főnököd veled tegyen, azt te se tedd a beosztottaiddal.”⁹⁸ A Kínában dolgozó magyar vezető szerelő számára is szembeötlő volt az az emberiség, ahogyan a főnökök bántak a beosztottaikkal: tekintetbe vették a kéréseiket és mindig tartották a szavukat.⁹⁹ Egy Budapesten élő kínai üzletember magyar alkalmazottja is úgy nyilatkozott az őt kérdező újságíróknak, hogy „kedvesnek és megértőnek tartja főnökeit, hiszen ha például beteget jelent az ember, nem kezdik el azonnal gyanúsíttatni, hogy idén már hányadszor lógja el a munkát.”¹⁰⁰

A fenti tényezőkkel szoros kapcsolatban áll a becsület, az egyenesség, az udvariasság erénye.¹⁰¹ A konfuciánus kultúra fontos része a becsületesség, a bizalom és az együttérzés, a társadalmi élet szabályainak betartása.¹⁰² Ennek egyik (üzleti életben esszenciális) kérdése a lojalitás: Konfuciusz a baráti kapcsolatban (és az üzleti

⁹⁶ Máté evangéliuma, 5:39

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a kereszténység tanításai szerint ne lenne igazságszolgáltatás, mindössze azt, hogy az igazság érvényesítésének van alternatívája, és ez az Újszövetség meggyőződése szerint (bár nem mindig, de) sok esetben eredményesebb, mint a büntetés minden áron való végrehajtása.

⁹⁷ Személyes tapasztalatom a kínaiak egyfajta „merevsége”. Egy konzulátuson történő ügyintézésem alkalmával például felpuhíthatatlan ellenállásba ütköztem, holott csak arról volt szó, hogy egy ponton hibásan jelöltem a vízumigénylést. Az ügyintéző kérlelhetetlenül dobta vissza a papírokat és arra sem volt hajlandó, hogy elmondja, mi a probléma. Kínai céggel való levelezésem során is mindig egyfajta határozottan szabálykövető és ellentmondást nem tűrő hozzáállást vettem észre. Hasonlóan nyilatkozott több kínaiakkal üzleti kapcsolatba kerülő interjúalanyom is (Siklósi Zoltán, Dobi Zsuzsa, Lesták Imre). Más formában – ezúttal pozitív helyzetben – is tapasztaltam ezt a fajta szigort: egy környezetemben élő becsületes kínai albérlő mindig napra pontosan fizetett. Amikor a bérbeadó egy-egy napot késett az összeg átvételével, már telefonált, hogy miért nem jönnek a havi díjért. Természetesen ezek egyedi példák, de szemléltetik azt a rigorózus hozzáállást, ami adott esetben a kínaiaknál megfigyelhető. Nyugati (ír, angol, amerikai) hivatali és üzleti ügyintézéseim során sosem tapasztaltam ilyesmit, náluk a hibák elkövetésekor az első reakció mindig az volt, hogy „valószínűleg csak tévedett”, és készségesen segítettek a helyes megoldás megtalálásában. Úgyiszlóván a nyugati ügyintézők „kegyelmesebbek” voltak még a magyar hivatali, üzleti közegnél is. Céljuk nem az volt, hogy félelmet keltsenek a másik félben, ezáltal helyezve magukat hatalmi pozícióba, hanem a kölcsönös segítőkészség és egyenrangúság légkörében igyekeztek együttműködni. Úgy gondolom, ennek (a kommunizmus és a szabadpiaci légkör másságán túl) egyik mélyebb oka a konfuciánus hierarchia-kultúra és a kereszténység lazább, kegyelmet elfogadó közegének különbsége. A kínai kultúrában egyébként jellemzőbb a pozíciókon alapuló, bürokratikus hatalom, mint a „közös érdeken alapuló egymásrautaltság” – ahogy Bakacsi nevezi.

⁹⁸ Andrejevic

⁹⁹ Simon Gyula

¹⁰⁰ Bagyarik–Hajdú–Piros–Somorjai–Szobota–Vígh

¹⁰¹ Andrejevic, Hattstein, 46-47. o., Vasziljev 86-87. o.

¹⁰² Gernet, 84. o.

kapcsolat bizonyos értelemben ide sorolható) a lojalitást nevezi meg az engedelmisségből fakadó legfőbb kötelezettségként.¹⁰³

A munkahelyi, szervezeti életben nagy szerepet kap az empátia, a megértés, az emberiség (rén) erénye. Konfuciusznál ezek az értékek a harmóniára való törekvés miatt fontosak.¹⁰⁴ A kínai dolgozók a külföldiek szerint kiváló csapatjátékosok: egy csapatként tekintenek magukra és amikor együtt vannak, egy egységként dolgoznak. Egyszerűen teszik, amit tenniük kell.¹⁰⁵ Ebben a hozzáállásban nagy szerepe van az önuralomnak is, ami szintén konfuciánus érték.

4.1.4.2.6. Tanulás, a legfőbb jó

Konfuciusz filozófiája a taoizmussal ellentétben a tanulás tekintetében is progresszív. Meglátása szerint a tanulás „a legfőbb Jó”.¹⁰⁶ Sokan ennek az évezredes hagyománynak tulajdonítják a kínaiak fékezhetetlen tanulási igényét, buzgalmát és szorgalmát, ami a mai tanulóknál megmutatkozik.¹⁰⁷ Meg kell azonban jegyezni, hogy ma Kínában a szegénységből való kitörés egyetlen útja a tanulás, mert a magasan képzett szakemberek azok, akik magasabb fizetést várhatnak.¹⁰⁸

¹⁰³ Hofstede, 114. o.

¹⁰⁴ Andrejevic

¹⁰⁵ Komath, Simon Gyula

¹⁰⁶ Nem szabad ugyanakkor figyelmen kívül hagyni, hogy Konfuciusz eszmerendszerében a régi bölcssek voltak azok, akik mindent tudtak és mindent el tudtak dönteni. „Túlhaladni, felülmúlni őket nem lehet, ez egyszerűen szemfényvesztés lenne”- kommentálja Vasziljev. Ennélfogva a konfucianizmus egyáltalán nem innovatív, az újdonság megismerését adó tudást szorgalmaz, hanem a múltba való visszafordulást és annak minél pontosabb ismeretét. (Vasziljev, 87. o., 92. o., 161-175. o.)

¹⁰⁷ Hirn, Wolfgang: *Kína, a nagy falat – miként változtatja meg életünket Kína felemelkedése*. HVG Kiadó, Bp., 2006., 25. o.

¹⁰⁸ Simon Gyula, Dobi István,

Igari Léna: *Versenyben*. Hetek, 2012.09.14., XVI. évf., 37. szám.

(<http://www.hetek.hu/kulfold/201209/versenyben>) (utolsó megtekintés: 2012.10.07.)

Ennek érdekében mérhetetlen áldozatokat is hoznak a családok: „A szülők a pénzüket, a gyermekek a gyerekkorukat áldozzák fel. (...) A kicsikért nemcsak a szülők nyúlnak mélyen a pénztárcájukba, hanem mindkét nagyszülői pár is. »Egy száj, hat zseb-család«-nak hívják azokat a famíliákat, ahol egy gyerekről hat felnőtt gondoskodik.” „A kínai családokban ma minden az iskola körül forog. A szülők a szegény családokban is csak egyet akarnak: jó esélyt a gyermeküknek” (Idézet Xie Weihe, a pekingi Pedagógiai Főiskola alelnökének cikkéből a *Die Zeit*-ban. In: Hirn, 27. o.) Ez a mérhetetlen törekvés a gyermek iskoláztatására tulajdonképpen az egykepolitika kellemetlen „mellékterméke”: amikor ez az „egy száj” felnő és keresőképpé válik, akkor ő lesz az egyetlen „zseb”, aki a felmenőiről, az idős korú „hat szájról” gondoskodik majd. Nem véletlen tehát, hogy a gyermek jó pozícióval járó magas fizetése a szülők és nagyszülők elemi érdeke – túl természetesen a vitathatatlan szülői jószándékon.

4.2. Kollektivizmus, kommunizmus

4.2.1. A Dàdōng hagyománya és a kommunizmus

A kollektivista hagyományok Kínában egészen az őskorig nyúlnak vissza és megjelennek a nagy ókori gondolkodóknál; Lăozīnél, Konfuciusznál és Mòzīnál is. A 20. században a kommunizmus egyik (ha nem a legerősebb) elvi támaszává épp ez az ősi hagyomány vált, melynek kulcsa a Dàdōng¹⁰⁹; az eszményi, egalitárius társadalmi berendezkedésről szóló utópia, ahol mindenki egyenlő és a jólét egyformán megvalósul mindenki számára.¹¹⁰ (A Dàdōng-utópia szerepéről és történetéről ld. a függelék.)

Bár az 1949. október 1-jén kikiáltott Kínai Népköztársaság vezetőire a hagyományos utópiák ösztönzően hatottak és elvi céljuk a jólét mindenkire való kiterjesztése volt, a kommunizmus bevallottan meghagyta a társadalmi egyenlőtlenségeket.¹¹¹ Máo Zédōng erre vonatkozó egyik legradikálisabb, egyszersmind vakmerő kísérlete a „nagy ugrás”,¹¹² melynek során a családi élet helyébe a kollektív életmód lépett, a földeket kommunákban művelték. Az erőszakos államosítás (és a vele járó átnevelések) következménye viszont Kína történelmének legnagyobb éhínsége lett, amelyben becslések szerint több mint 13 millióan veszítették életüket.¹¹³

Kínában a politikai hatalmat a történelem folyamán szinte végig a rend megvalósítása és fenntartása érdekében alkalmazott elnyomás és parancs uralmaként értelmezték. Ebben azonban a morális helyreigazítás eszménye is benne volt.¹¹⁴ A

¹⁰⁹ Az európai gondolkodásban leginkább a keresztény „Mennysország” kifejezés áll közel hozzá, ugyanakkor a kínai Dàdōng nagyon is földi dimenziókkal bír. (Lăozī, Mòzī, Konfuciusz, majd Kāng Yǒuwéi mind a földön várták megvalósulni az utópisztikus államberendezkedést; szó sincs arról, hogy emberek az égben (*tiān*) lakkának, mint ahogy a kereszténység tanítja.) A Dàdōng, főleg a 19. század végén élt Kāng Yǒuwéi leírása kétségkívül nagy hasonlóságot mutat az európai utópisztikus szocialisták elképzeléseivel. A kínai kultúrába azonban az ősidőktől fogva fundamentálisan beivódott a Dàdōng utáni vágyakozás, ellenben az európai utópisztikus szocializmus inkább csak egy korszak filozófiai terméke, nem pedig évezredek átívelő konstans hatótényezője.

¹¹⁰ Gernet, 85. o., 447-448. o., Polonyi, 96-97. o., 102-103. o., 245. o., 249. o., 341-342. o., Ecsedy Ildikó: A kínai civilizáció „ázsiai” talaja, In: *Óstársadalom és ázsiai termelési mód*, (Szerk. Tőkei Ferenc). Magvető, Bp., 1982. 43-113. o., 87. o.

¹¹¹ Gernet, 493. o.

¹¹² 1958-ban a VIII. kongresszuson jelentették be a nagy ugrást: „Megfeszítjük minden erőnket, előretörünk, s a többet, gyorsabban, jobban, gazdaságosabban elv alapján építjük a szocializmust.” (Polonyi, 320. o.)

¹¹³ Gernet 2005, 497-498. o.

¹¹⁴ Gernet, 41. o.

morális helyreigazítás eszközei voltak például a kollektívizmusra oly jellemző gyűlések. (A szomszédsági egységek, utcabizottságok nyomasztó légköréről bővebben ld. a függelék.) A hierarchia tudatának erősítése és a kontroll fenntartása ugyanis elengedhetetlen eszközei egy totalitárius rendszer működőképességének.

A kommunizmus, illetve annak sajátos kínai változata, a maoizmus sok tekintetben megváltoztatta az emberek világnézetét. A korábbi hagyományokat (bár egy részüket csak a hivatalos retorika szintjén) igyekeztek visszaszorítani és helyette a materialista-ateista felfogást propagálni. Bizonyos időszakokban a kényszerített világnézet-váltás erőszakossá is fajult; ennek kiemelkedő időszaka volt a „kulturális forradalom”, melyben brutális eszközökkel iktatták ki a rendszerrel nem szimpatizáló értelmiséget és semmisítették meg a könyveket, műalkotásokat.¹¹⁵

A következőkben a kollektívizmus kultúráját és a kommunizmus szervezeti magatartásra gyakorolt hatásait vizsgáljuk.

4.2.2. A kollektívizmus magatartástudományi vonatkozásai

4.2.2.1.1. A közösség érdeke szigorúan az egyén előtt

Máo Zédōng szerint „semikor és semmilyen körülmények között nem helyezheti előre egy kommunista a személyes szükségét; alá kell rendelnie a nemzet és a tömeg érdekeinek.”¹¹⁶ Ezzel a kijelentésével Máo tulajdonképpen a (Kínában egyébként sem túl nagy hagyományokra visszatekintő) individualizmus ellen indított erkölcsi támadást.

Hofstede mélyreható nemzetközi összehasonlító kutatásokat folytatott a kollektívizmus és az individualizmus szervezetbeli megnyilvánulásáról. Definíciójában az individualizmus annak foka, hogy az egyének mennyire cselekszenek egyénekként, ahelyett, hogy csoportként tennék ugyanezt. Ellentéte a kollektívizmus.¹¹⁷ Hofstede megfogalmazása szerint Máo önmagában már azt is helytelenítette, hogy az egyén a saját ügyeinek túl nagy jelentőséget tulajdonítson.

¹¹⁵ Gernet, 501-502. o.

¹¹⁶ Chu-Lau-Moriah-Schallich

¹¹⁷ Wong

A kollektivizmus kultúrájában az egyén jólétének garanciája mindenekelőtt a közösség jóléte.¹¹⁸ A korábban tárgyalt viszonyossági elv miatt a kínaiakba beivódott az a várakozás, hogy ha ők gondoskodnak a közösségről, akkor a közösség is gondoskodni fog róluk – emiatt is a közösség előnyéért munkálkodnak, nem a sajátjukért.¹¹⁹ A kollektivista mentalitás (a taoizmusnál említett harmóniakeresés mellett) alapvetően meghatározza a kínai munkahelyi viselkedést, a csoportok működését.

A többször említett, kínai csapatot irányító Simon Gyula például azt figyelte meg, hogy külföldi segédei sokkal jobban dolgoznak csapatban, mint egyedül. „Segítenek egymásnak a munka közben, elosztják a munkát. Nincs harc, hogy »én ezt akarom csinálni, én meg azt akarom csinálni«”. Nem individualisták: úgy gondolják, hogy amit rájuk osztottak, azt meg kell csinálni, mert a főnök biztos nem véletlenül osztotta épp rájuk azt a feladatot. Nem vágnak a másik munkájára, nem irigykednek. Alapvetően alázatosak.¹²⁰

Nevis, aki a kínaiak gazdaságpszichológiáját kutatta, arra a következtetésre jutott, hogy a „kínai szükséglet-hierarchiában” a társadalom szolgálatába állított

¹¹⁸ Hofstede, 211. o.

Sokatmondó annak az etikai kérdésnek a vizsgálata, hogy valóban az-e a jó, ami a többségnek hasznos. Dosztojevskij azt mondta, „ha a világ összes szenvedését és problémáját meg lehetne oldani azzal, hogy megkínzunk egy kisgyermeket, azt a kisgyermeket akkor sem lenne szabad megkínoznunk.” A kínai, konfuciánus etika kollektivista és utilitarista: a racionális, hasznos és ésszerű következtetés a morálfilozófiai rendszerükben az, hogy a gyermeket meg kellene kínozni, mert ezzel a közösség nyer.

A kapitalista kultúra (bár utilitarista), a közösségi érdek tekintetében ellentétesen gondolkodik: az egyén a saját érdekeit tartja elsőszámúnak, így kormányozza a „láthatatlan kéz” egyensúlyba a piacot. A közösség érdekének figyelmen kívül hagyása azonban externáliákat („harmadik” személyeknek okozott nem várt költségeket) okoz. A gazdaságtan válasza az externáliákra épp ezért a piaci helyzetbe való központi beavatkozás. (Library of Economics and Liberty, Bryan Caplan: *Externalities*. (<http://www.econlib.org/library/Enc/Externalities.html>) Utoljára megtekintve: 2010.10.11.)). Mi tagadás, az utilitarista gazdaságelmélet is arra a végkövetkeztetésre jut, hogy mivel az egyének hasznát összegezve a kisgyermek megkínzásával az össztársadalmi hasznosság nagyobb, ezért a tettet végre kell hajtani.

A perszonalista etika – mintegy harmadik alternatívaként – azt mondja, hogy az egyén és a közösség érdekeit egyenlő súllyal kell figyelembe venni. A személyközpontú etika figyelembe veszi, hogy az ember nem a homogén tömeg része, hanem egyéniség. Az egyének pedig nem összeadhatók. A zsidó-keresztény kultúrában egy ember „egyenlő” végtelensok emberrel; egy ember egyenlő az egész világgal. (Hack Péter: *Bibliai etika I.* Ideiglenes jegyzet. Szent Pál Akadémia, h.n., 43.-47. o.)

¹¹⁹ Komath

A kollektivista társadalmakban már gyerekkorban megtanulják értékelni a csoportot és annak tagjait az azon kívüliekkel szemben. Ilyen csoportok a család és a különböző közösségek, ahová tartoznak. Amikor felnőnek, továbbra is a csoportok tagjai maradnak, és elvárják a csoporttól a védelmet, ha például bajba kerülnének. Másik oldalról pedig egész életükben lojálisak maradnak a csoporthoz. Ellenben az individualista társadalmakban a gyermekek nagyon hamar megtanulják az „én”-ről való gondolkodást a „mi” helyett. (Wong)

¹²⁰ Simon Gyula

önmegvalósítás, mint érték felülírta Maslow¹²¹ individualista alapú szükséglethierarchiáját is, ahol az egyén saját önmegvalósítása a legfőbb cél.¹²²

4.2.2.1.2. A kollektívizmus korlátai

A szervezeti magatartást kutatók a kollektívizmus hátrányait vizsgálva több negatív hatást is felvázoltak. Csoportban az ember máshogy formál értékítéletet, mintha azt egyénileg tenné. Az elfogadottság igénye (a kínaiak esetében például a harmóniakeresés) miatt előállhat olyan helyzet, hogy a tag visszatartja, elrejtje az egyet nem értését, noha mégoly logikus is.¹²³ Emiatt adott esetben rossz döntés is születhet, hiszen a tagok (akár, ha mindegyik mást gondolna is magában), a feltételezett csoportnormának megfelelően fognak véleményt nyilvánítani és dönteni.¹²⁴

A csoport a konformizálódás irányába befolyásolja a tagjait, mert a saját normáinak megfelelő, azaz konform viselkedést jutalmazza (tisztelettel, vagy akár kitüntetéssel); az azt áthágókat viszont bünteti (elutasítással vagy például nevetségessé tétellel). A kontroll internálja a csoportnormát: a tagok belső, saját értékrendjévé teszi. Ez is magyarázza azt, hogy a kollektivisták kultúrában miért annyira erős a normáknak megfelelő életvitel.¹²⁵

A csoportokban mindig előfordulnak nonkonform viselkedési minták, azaz devianciák. A változás képessége, a kreatív problémamegoldás, az innovatív magatartás mindig új, a megszokottól kicsit eltérő, azaz nonkonform viselkedés. Ha a devianciát szigorúan kiiktatják, akkor nem lesz kreatív, innovatív légkör, a változást

¹²¹ Maslow motivációelmélete szerint az ember adott sorrendben elégíti ki a különböző igényeit, szükségleteit. Tetteit ezek a motivációs kategóriák vezérlik. Az első lépcső a fiziológiai szükségletek (étkezés, ruházat, stb.), második a biztonsági szükséglet (egészség, életszínvonal, kiszámíthatóság), ezután következik a szeretet (elfogadottság, valahová tartozás), utána az elismerés, megbecsülés iránti szükséglet, végül pedig az önmegvalósítás igénye. Amíg egy alacsonyabb szinten hiány tapasztalható, addig az ember nem lép fentebb a magasabb rendű szükségleteihez. Bár a modell kétségkívül leegyszerűsíti a valóságot, mégis fontos elvi alapja a nyugati világ motivációelméleteinek. (Bakacsi, 84-88. o.)

¹²² Wong

¹²³ Vö. a taoizmus ellentmondásokat jól tűrő, sőt feltételező tanításával.

¹²⁴ Bakacsi, 129. o., 136-137. o.

Kutatók végeztek olyan kísérleteket, hogy „beépített emberek” csoportjába beültettek egy-egy kísérleti alanyt. Amikor valaki például egy sárga papírról azt állította, hogy az fekete, a „beépített emberek” helyeslelték. Ritka volt az olyan „kísérleti résztvevő”, aki a csoportnyomással ellentétben fel merte vállalni, hogy a papír nem is fekete.

¹²⁵ Bakacsi, 129. o., 136-137. o.

Vö. a konfucianizmusnál tárgyalt normakövető magatartással.

elvetik. Ráadásul a deviáns magatartás lenne az, ami alkalmas arra is, hogy felhívja a figyelmet arra, ha a normával baj van.¹²⁶ Kínában gyakorlatilag évezredek óta keresztül ez történt társadalmi méreteken.

„A régi Kínában a közösségi szellem ösztönös, természetes jellegű volt, s nem is vált egészen tudatossá. Ahhoz, hogy tudatossá váljék, Kínának az individualistább Nyugattal kellett kapcsolatba kerülnie.”¹²⁷ Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben a kutatók egymásnak ellentmondó következtetésekre jutottak a kínai kollektívizmusról vizsgálva. A fiatal menedzserek körében egyre elterjedtebb az individualizmus.¹²⁸ A külföldön folytatott egyetemi tanulmányok, a tömegmédia beszivárgása¹²⁹, az egy család – egy gyerek politika (mivel az egyik a család „kis kormányzója” lesznek), a sok külföldi Kínába való utazása mind-mind abba az irányba hatnak, hogy az individualizmus elkezdje felbomlasztani az eredendően kollektivisták kínai mentalitását.¹³⁰ Annak, hogy az individualizmus egyre népszerűbb (különösen a fiatalabb nemzedékek körében), fő oka, hogy a kínaiakat megragadta a nyugati gazdagság és jólét elérhetősége.¹³¹

¹²⁶ Előbbi példánknál maradva, a sárga lapot sárgának nevezők indikátorai lehettek volna annak, hogy a csoporttal valami „nem stimmel”.

Bakacsi, 129. o., 136-137. o.

¹²⁷ Polonyi, 65-66.o.

¹²⁸ Wong

¹²⁹ még azzal együtt is, hogy az internet cenzúrázott és sok oldal (élen például a YouTube-bal) elérhetetlen Kínában (Siklósi Zoltán)

¹³⁰ Andrejevic

¹³¹ Wong

4.3. Államkapitalizmus és fogyasztói kultúra

4.3.1. A kapitalizmus „beemelése” a kommunizmusba

Máo halála (1976) után az új vezetőket aggasztotta Kína óriási elmaradottsága, ezért úgy döntöttek, támogatják a nyugati és japán tőke, illetve technológia beáramlását.¹³² 1980-ban a Kínai Népköztársaság hosszas külpolitikai elszigeteltsége véget ért, a belpolitikai légkör is enyhült. 1984-re a reformok sodrása miatt már elkerülhetetlenné vált, hogy tovább nyissanak a kapitalista gazdaságpolitika beengedésének irányába. Ennek jegyében egy sor olyan intézkedést vezettek be, amik eszkalálták a kapitalista átalakulást.¹³³

„A külföldi termékek, technológiák és tőke behozatalát, illetve bevonását, valamint a külvilággal folytatott párbeszéd felvételét [ugyanakkor] nem kísérték a kormányzat mélyreható változásai.”¹³⁴ Ez utóbbi tulajdonképpen nem meglepő, hiszen a demokrácia eszméjének lényegében nincsenek gyökerei a kínai hagyományokban.¹³⁵ Ahogy Polonyi Péter sinológus írja, „az amerikai és európai kutatók hajlamosak megfélekezni arról, hogy politikai reformon Kínában nem ugyanazt értik, mint Nyugaton. Kínában a demokratizálás nem elsősorban a társadalmi önrendelkezés bővítését jelenti, hanem a hatékonyság növelését és az ellenőrzés megerősítését.”¹³⁶ (A kínai kultúra demokráciára való nyitottságáról ld. a függelék)

4.3.1.1. A felzárkózás, mint a kínai civilizáció hajtóereje

A kapitalista gazdasági rendszer Kínába való beengedésének fő motiválója a felzárkózás vágya volt. Ahogy korábban említésre került, a kínaiak számára a

¹³² Salát Gergely egy interjúban úgy értékeli, hogy Kína vezetői tulajdonképpen csak bizonyos „szelepeket” nyitottak meg, a máig látható fejlődési irány nem tudatos és előre megtervezett döntés volt részükről. (Salát Gergely: *Helyzetjelentés Kínáról*. (Videóinterjú), Tényező.hu, 2012. február 2., (<http://www.youtube.com/watch?v=kz0YPRIPtIM>) (Utoljára megtekintve: 2012. október 14.))

¹³³ Gernet 2005, 503-504. o.

¹³⁴ Gernet 2005, 503-504. o.

¹³⁵ „A nyugati nemzetek parlamentáris rendszerein alapuló intézmények kínai bevezetéséről (...) kiderült, hogy nem működnek, de nem azért, mintha Kína nem lett volna »érett« a demokráciára, hanem mert az idegenektől átvett intézmények szöges ellentétben álltak a kínai hagyományokkal. A szabad vállalkozás és a parlamentáris demokrácia sajátságosan a nyugati nemzetek fejlődésének gyümölcse.” (Gernet, 433-434. o.)

¹³⁶ Polonyi, 11. o.

történelem a 19. századig a jelenségek körforgását jelentette, ahol a fejlődésnek nincs különösebben helye. A fordulópontot az ópiumháborúk okozta sokk hozta el: ekkor jöttek rá ugyanis, hogy amíg birodalmuk bezárkózva élte évtizedeit, a Nyugat technológiai fejlettség tekintetében messze elhúzott mellettük, Kína pedig elmaradott országgá vált. Az ópiumháborúkat lezáró 1842-es nankingi szerződés óta Kína a felzárkózást tekinti legfontosabb feladatának.¹³⁷

A felzárkózás természetesen kéz a kézben jár a birodalmi létezés helyreállításával. Az angol gyarmatosítás idején Kína elveszítette azt a (regionális) nagyhatalmi pozícióját, ami előtte mélyen meghatározta a nemzeti identitástudatot. A fejlődés, a Nyugat utolérése azért is célja Kínának, mert lakosai és vezetői egyaránt szeretnének újra birodalomként tekinteni hazájukra. (Az ópiumháborúk okozta nemzeti sokkról és a birodalmi tudatról ld. a függelék.)

4.3.1.2. A pénzcentrikus társadalom és a fogyasztás előtérbe kerülése

„A mai Kína életformája betagozódni látszik az amerikaiak által diktált világtendenciába.” – jelzi a gondolkodásmód változásának jelenlegi irányvonalát Polonyi. A kommunista Kína nagyvárosai tele vannak a nyugati üzletláncok boltjaival és bevásárlóközpontokkal, hódít az amerikai életstílus és zene.¹³⁸ Autópályák és ultramodern gyorsvasutak épülnek, településrészeket bontanak le és építenek újjá a mai igényeknek megfelelően. „Lemondtak arról az igényükről, hogy a maguk képére formálják át a világot, inkább maguk formálódnak át a globalizálódó világ képére.”¹³⁹

¹³⁷ Polonyi, 338. o.

A korábban említett szerelő például beszámol arról, hogy egy éves ott-tartózkodása alatt Nánchāng mellett fél falut szó szerint ledózeroltak, hogy a szomszédos nagyváros egyik modern elővárosaként építsék újjá. Amikor megkérdezte a helybélieket, nem sajnálják-e az otthonukat, egy egyszerű beletörődést kapott válaszul: „Kína fejlődése érdekében történt”. Ez az érv a mai kínaiak számára szinte minden fölött áll. (Simon Gyula)

„A 2002 novemberében tartott XVI. pártkongresszus még fél évszázadot irányoz elő a felzárkózáshoz.” (Polonyi, 338. o.) – a kínaiak világnézetében tehát még várhatóan hosszú ideig kiemelt szerepet fog játszani ez a tényező.

¹³⁸ A kínai utcákon sétáló turista akár Bob Marley stílusában felöltözött, reggae-t játszó fiatalokkal is találkozhat. A bevásárlóközpontokban minden nagy márkanév ott sorakozik, a városközpontok csillogó külseje és a rohamos fejlődés egy nyugatiasodó ország képét mutatja – azzal együtt is, hogy a vidék és a szegénynegyedek állapota tanúskodik a társadalom alsó és felső rétege közti hatalmas szakadékról. (Dobi István, Marosi Edit, Lőscher Attila, Simon Gyula)

¹³⁹ Polonyi, 339. o.

A korábban tárgyalt „kínai gének”, a hagyományos értékek és világnézet a fogyasztói társadalom térhódítása nyomán fokozatosan gyengülnek. Az ideológiaalapú gondolkodás az 1970-es évek vége óta megszűnőben van, az 1990-es évektől pedig már nem is cél az ideológiai nevelés.¹⁴⁰ „A mai fiatalok már a fogyasztói kultúrában nőttek fel, a társadalom erősen pénzcentrikus. Bizonyos hagyományos kínai értékek, mint a családközpontúság, valamennyire újjáéledtek, de nem teljesen. Három értékrendszer egymásra rétegződését, vagy inkább furcsa és instabil keveredését érzem: a hagyományos kínaiét, a kommunizmusét és a fogyasztói társadalomét.” – mondja Salát Gergely a mai Kína „genetikai felépítéséről”.¹⁴¹

Nem véletlen, hogy a pénz ilyen könnyen középpontba került a kínaiak életében.¹⁴² Az ELTE sinológusa úgy látja, hogy a maói időszak volt az, ami meggyengítette a hagyományos kínai értékeket – például a családközpontúságot, a harmóniára törekvést –, de helyettük nem hozott létre új, tartós értékeket. Ezért a nyolcvanas évektől súlyos értékválság alakult ki, melyet ma elsősorban a pénzközpontúság tölt ki.¹⁴³

¹⁴⁰ A kommunizmus elveinél fogva negatívnak láttatta a pénzcentrikus társadalmat. El kell ismerni, hogy van a pénzcentrikusságnak egy erkölcsi fellazulásra, kicsapongásra való nyitottsága, mely ellentétes a kínai hagyományokkal. Mégis, a pénzcentrikus társadalom képes csak szabad társadalmat létrehozni, ahol a „központi erkölcs” nem szabályozza erőszakosan az egyének életmódját.

Abban, hogy a pénzcentrikus társadalom élhető, nagy szerepe van a nyugati világ Biblián alapuló gondolkodásmódjának és a protestáns etikának: a pénz a Biblia szerint önmagában nem gonosz dolog, hanem egy értékmérő eszköz, melyben megtestesül az ember munkája, ideje, képességei – közvetetten az élete. A pénz ráadásul az az eszköz, ami garantálni tudja az ember földi boldogulását: pénz nélkül a szabadság, a jogok nem élvezhetőek, pénz nélkül nem finanszírozható a kultúra, a szabadidő, a sport sem, és pénz nélkül képtelenség nyugodt, boldog családi életet élni. (A buddhizmus épp ezt fordította meg: az embert ki akarta szabadítani az anyagi világ függőségéből, ezért a pénzcentrikusságot megvetette. A buddhista kultúra azonban képtelen volt szabadságot létrehozni a társadalom számára.) A pénz birtoklása gyakorlatilag az ember szabadságának záloga. Az emberi jogokra való nyitottság, a szabad társadalom, a demokrácia nem véletlenül a nyugati, keresztény erkölcsiségen alapuló társadalmakban fejlődött ki. (Németh Sándor: *Család és gazdálkodás*. (Élőszóban elhangzott tanítás), Bp., Hit Park, 2012.09.21-22.)

¹⁴¹ Salát Gergely

¹⁴² Az ideológián alapuló társadalomról pénzcentrikusra való váltás nagyon eklatáns példáját írja le egyik tanulmányában Polonyi. Elmondja, hogy diákként járt Máo-képekkel és a szocializmus mihamarabbi felépítésére buzdító feliratokkal teleaggatott műhelycsarnokban. A '90-es évek elején viszont volt olyan vegyes vállalatnál, ahol a hongkongi igazgató a pénz istenének szentélyét állíttatta fel az üzemegységekben, amelyek előtt a munkások áldozatot mutathattak be. „Mindkettő a szocializmus kínai útjának terméke volt, de azért ne mondja senki, hogy voltaképpen ugyanazt a dolgot láttam. (...) A kommunista párt vezető szerepe az egyetlen egyértelmű. És ez is a lényeg: az egypárti struktúra, a központi irányítás változatlanul megmarad.” (Polonyi, 266. o.)

¹⁴³ Salát Gergely

4.3.2. A fogyasztói kultúra hatása a világnézetre

4.3.2.1. Jólét és gazdagság – a legfőbb cél

A kínai tömegek számára ma az elsőszámú cél a jólét; az egyenlőség dàdōngi eszméje helyén ma már a „*xiao kang*”, a mérsékelt jólét jelszava áll.¹⁴⁴ A jólét értékmérője pedig kétségkívül a pénz. „Értérendszerükben a pénz áll a hierarchia csúcán, melyhez a hatalom, a barátság, a család, a szerelem és még sok minden más képzetét társítják.” – mondja egy kínai üzletember magyar beosztottja.¹⁴⁵ A magyarországi tapasztalatokról egy másik, kínaiakkal régóta dolgozó kereskedő is ugyanígy nyilatkozott: „Számukra a gazdag embernek még a szájszaga is illatos. Lehet az illető akármilyen primitív, ha dagad a zsebe, akkor mindenki lesi a kívánságát.”¹⁴⁶ Természetesen nem minden kínai nagyképű,¹⁴⁷ a Kínában járt üzletemberek tanúsága szerint viszont a gazdagok nagyonis azok, főleg a szegényekkel szemben.¹⁴⁸ Az elit, akiknek (sokszor érdemtelenül) megadatott a gazdagság, hivalkodó luxuscikkekre költenek – miközben a szegények európai ember számára szinte elképzelhetetlen nyomorban élnek.¹⁴⁹ Tulajdonképpen az újjgazdagok a több évtizedes nélkülözést próbálják luxuscikkekkel kompenzálni.¹⁵⁰

Más kérdés, hogy a szegények hogyan állnak a hatalmasra nyílt társadalmi ollóhoz: Salát Gergely szerint számukra elegendő a bizakodáshoz az a tény, hogy fejlődnek. Arra gondolnak, hogy hogy nézett ki Shànghǎi harminc éve, és hogy néz ki most. Mivel látható a haladás, ezért nem éri meg „lázadozni”, mert némi időeltolódással ez a fejlődés a vidéket is el fogja majd érni.¹⁵¹ Bányász Edit sinológus is hasonló véleményen van: „A kínai emberek nagyon büszkék országuk eredményeire, nem gondolják azt, amit mi róluk, hogy kizsákmányolják őket és rabszolgák. Azt látják, hogy folyik a termelés, van munkájuk, és gazdaságuk a világon a legnagyobb

¹⁴⁴ Polonyi, 360. o.

¹⁴⁵ Bagyarik–Hajdú – Piros–Somorjai–Szobota–Vígh

¹⁴⁶ Somorjai

¹⁴⁷ Sőt, a Kínában tudományos konferenciát szervező interjúalanyom például kifejezetten alázatos, tisztelettudó és barátságos közeggel találkozott. (Marosi Edit)

¹⁴⁸ Dobi István, Siklósi Zoltán

A gazdagok számára nincs értéke az emberi életnek; egy közlekedési balesetben például, ha egy szerencsétlen életét veszti, a vagyonos sofőr némi anyagi kártérítést ad az elhunyt családjának és ezzel „le is van tudva” a dolog. A rendőrségnek sem kapacitása, sem szándéka nincs kivizsgálni az ilyen eseteket: a jogérvényesítés az érintett felekre van bízva. (Simon Gyula, Dobi István)

¹⁴⁹ Dobi István

¹⁵⁰ Ilyen helyzetben a gazdagoktól bátorságot igényel, hogy ne féljenek megosztani a javaikat másokkal: hogy ne legyenek szociálisan érzéketlenek; a nyomorultak ügye fölött ne hunyjanak szemet tétlenül, hanem tanúsítsanak (pénzben is mérhető) együttérzést honfitársaikkal. (Németh)

¹⁵¹ Salát Gergely, Tényező.hu

ütemben növekszik.”¹⁵² A kínaiak egyébként is rendre vágyó emberek, számukra „a legeslegfontosabb dolog a világon a rend”, márpedig ezt a rendet és fejlődést jelenleg csak a Kommunista Párt képes biztosítani, más alternatíva nincs. És tény, hogy Kína GDP-növekedése egyedülálló a világon.¹⁵³

A szegények tömegei a fentieken túl azért is beletörődnek a helyzetükbe, mert sokszor nem is ismerhetik, hogy milyen életük lehetne, ha például nyugaton élnének. Mondhatni, nem tudják, miről maradnak le.¹⁵⁴

4.3.2.2. Nagy ország – sok ember

Az ország egyik legfontosabb adottsága jelenleg a népesség mérete: csak a falvakban 900 millió embert tekinthetünk munkanélkülinek Stephen Roach, a Morgan Stanley főközgazdászának számításai szerint. Ez „elképzелhetetlen emberpotenciál, amely majdnem hihetetlen bérért hajlandó dolgozni.”¹⁵⁵ A nagy létszám több ponton is hat az emberek munkakultúrájára: egyrészt nagyon sokat dolgoznak és különös szorgalommal, mivel bárki helyettesíthető; ha ő kiesne, a nagy sokaságból lesz helyette valaki más, aki elvégezze a munkáját. Ez a helyettesíthetőség a hatalom erősödéséhez vezet: amikor az ember tudja, hogy könnyedén kiváltható a szaktudása¹⁵⁶, munkaképessége, akkor a vezetőitől való függősége nő, engedelmesebb lesz– hiszen nyilvánvalóan nem szeretne munkanélkülivé válni.¹⁵⁷

¹⁵² Bagyarik – Hajdú – Piros – Somorjai – Szobota – Vigh

Szemléletes tény az is, hogy felmérések szerint a kínaiak jobb, élhetőbb helyként értékelik hazájukat, mint amennyire a külvilág annak tartja. A „túlértékelt” országok listáján Kína az előkelő második helyet foglalja el. (Reputation Institute: *2012 Country RepTrak™ Topline Report*. Reputation Institute, h.n., 2012. (<http://www.reputationinstitute.com/thought-leadership/complimentary-reports-2012>) (Letöltés: 2012. október 20.), 28. o.)

¹⁵³ Salát Gergely, Tényező.hu

„A kínaiak meglehetősen nacionalisták, vagy legalábbis rendkívül büszkék múltjukra, kultúrájukra, jelenlegi gazdagságukra. Ugyanakkor a világgazdasági térhódítást nem ez okozza, hanem éppen a kiszolgáltatottságuk: a belső piac nem elég nagy, hogy a kínai gazdaság növekedését fűtse, így exportpiacokra van szükségük; nyersanyagból és technológiából pedig behozatalra szorúlnak, szintén azért, hogy a gazdasági növekedést fenntartsák. Ha nem terjeszkednének, összeomlanának.” (Salát Gergely)

¹⁵⁴ Siklósi Zoltán arra emlékeztetett, hogy Kínában az internet cenzúrázott (nincs sem YouTube, sem például Facebook). Nagyon sok weboldalt Kínából egyszerűen nem lehet elérni, így az emberek „búra alatt vannak tartva”. Amikor az üzletember egyik kínai ügyfele először Európába érkezett, napokig úgy érezte, mintha egy tündérmesébe csöppent volna a szabad és gazdag nyugaton. (Siklósi Zoltán)

¹⁵⁵ Hirn, 67. o.

¹⁵⁶ sőt, a tanulatlan vidéki tömegmunkások esetén szaktudásról nem is nagyon beszélhetünk

¹⁵⁷ Bakacsi, 157. o.

A nagy lakosság egyébként keresletet is jelent, méghozzá, ahogy a GDP nő, egyre nagyobb. A keresletre pedig vállalkozó szellemű kínaiak sokasága válaszol. A többször idézett vezető szerelő is arra lett figyelmes, hogy a kínaiak bátran belevágnak az új üzletek nyitásába, mert tudják, hogy a nagy tömegből valaki biztosan betér hozzájuk, lesz vevőjük.¹⁵⁸

A nagy népesség ténye egyébként a „tömeg tehetetlenségéhez”, egyfajta speciális csoportnyomáshoz is vezet. A jogvédett termékeket lemásoló cégeket például a bíróságoknak jóformán nincs értelme üldözni és büntetni, mert ha egyet kiiktatnak, tíz új nő a helyén, akik ugyanúgy másolnak.¹⁵⁹

4.3.2.3. Egy biztos, a kínaiak sokat dolgoznak

Ahogy az előző bekezdésben is szó volt róla, a kínaiak nagyon sokat dolgoznak, nagyon magas a produktivitásuk is. Az akarat erejébe vetett hit (azaz, hogy mindent meg lehet valósítani, csak akarni kell) nagyon erős a kínai meggyőződésben.¹⁶⁰ Máo szavai kétségkívül mélyen beivódtak a kínai identitásba: „az önzőség, lazsálás, korrupció, a rivaldafény keresése a legmegvetendőbb, míg minden energiával, teljes szívű odaadással a közösségi kötelezettségekért dolgozni, a csendben végzett kemény munka tiszteletet parancsol.”¹⁶¹

A kollektívizmus internalizálódott kultúrája egyébként az elméletek szerint csökkenti a lustálkodás, a „csoportos lógás” jelenségének esélyét. A csoport aktivitása ugyanis kompenzálja azt, ha néhány tag „kienged”. Ha viszont mindenki „kienged”, akkor a teljesítmény süllyedni kezd; ezt a jelenséget nevezik a magatartáskutatók „csoportos lógásnak”.¹⁶² Bakacsi szerint a kollektív kultúrákban az egyének kevésbé tanúsítanak „társas lógást”; a személyes számonkérhetőség hiányától függetlenül nagy teljesítményt nyújtanak.¹⁶³

¹⁵⁸ Simon Gyula

¹⁵⁹ A szellemi tulajdonjogok ellopását vö. a taoizmusnál tárgyalt erkölcsi relativizmussal – annak fényében, hogy Kínában a másolás tömeges méretű és elfogadott dolog. Ahogy Hirn írja: „Itt egyszerűen nem érzik az emberek, hogy jogtalanságot követnek el. A szellemi tulajdon joga a kínaiak számára valami elvont dolog. Véleményük szerint, amit nem lehet megfogni, az senkié.” (Hirn, 38. o.)

¹⁶⁰ Gernet, 495. o.

¹⁶¹ Chu-Lau-Moriah-Schallich

¹⁶² Bakacsi, 129. o.

¹⁶³ Bakacsi, 236. o.

Mások nem osztják a hitet a kollektivista kultúra ezen pozitív tulajdonságában. Sok szó esik a konfuciánus munkakultúráról manapság, de „aki az utóbbi évtizedekben járt kínai gyárakban, abban bizony felébred a gyanú, vajon a mai kínaiakat jellemzi-e még. Úgy tűnik ugyanis, hogy a túlnépesedés, a gyárkapukon belüli munkanélküliség lazított a hagyományos kínai szorgalmon. Az erőteljes kapitalizálódás persze megváltoztatni látszik ezt a helyzetet, mert a dolgozók a mai Kínában is könnyen az utcán találják magukat, ha nem teljesítenek.” – írja Polonyi.¹⁶⁴ Salát Gergely is az állami és a privát szféra közti különbségre irányítja a figyelmet: az üzleti szférában már nincs nyoma a maoizmus kollektivizmusának, hatalmas a verseny. Itt sokkal jellemzőbb az individualizmus és a pénzcentrikusság, ebből fakadóan pedig a kemény munka is. Az állami szférában még „kényelmes a tempó”, itt még afféle kiváltságos kasztnak tartják az állami alkalmazottakat és a fix fizetés nem ösztönöz hatékonyabb munkára.¹⁶⁵

Egy újságíró is a munkahelyi „kiengedés” jelenségére hívta fel a figyelmet, ezúttal viszont az ókori hagyományokra vezetve vissza a jelenséget: „A kínai kultúra sosem pártolta a lustálkodást, mégis: Konfuciusz vagy Lei Feng nem néznek minket fentről!” – ellentétben a protestáns világképpel, ahol nagyon erős a Felsőbb Létezőben való hit.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Polonyi, 325-326. o.

¹⁶⁵ Salát Gergely

¹⁶⁶ A hit önmagában nem garantál szorgalmas munkaerőt, de olyan befolyást gyakorol a kultúrára, hogy az más emberek munkájára is hat. A hitben gyökerező protestáns munkaetika épp emiatt nagyban hozzájárult a kapitalizmus kialakulásához. (Knapp, Michael: *China's work ethic grows alongside economy*, 2012. május 16. In: Global Times (<http://www.globaltimes.cn/NEWS/tabid/99/ID/709846/Chinas-work-ethic-grows-alongside-economy.aspx>) (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.))

Max Weber a világvallások gazdasági etikáját kutatva a keleti vallások jellemzőjeként a „kozmozocentrikusságot” említi: az e világ felé tájékozódó gondolkodást és életgyakorlatot. „A túlvilág problémája e vallások számára nem volt olyan középponti, mint amilyen az eszkatologikus vallások, a kereszténység, zsidóság, iszlám számára. Ennélfogva az ázsiai kultúrákban »a túlvilág nem szolgálhatott olyan energiaalkotó utópiaként, amilyenként a túlvilágra való várakozást és felkészülést hirdető eszkatologikus vallások hívői számára szolgált. Vagyis: nem válhatott a tényleges életgyakorlat részévé.«” (Sár Eszter: *Max Weber: A világvallások gazdasági etikája*. 2008. In: BUKSZ (Budapesti Könyvszemle) 2008/I., 44-48. o.)

Ezzel együtt is tudnunk kell, hogy a nyugati világban a protestáns munkamorál radikális visszaesésen ment keresztül az évszázadok alatt, ahogy a hit visszaszorult a mindennapi életből. Ugyanakkor a kínai tekintélytisztelet és szorgalom is erős csorbát szenvedett a nyugati kultúra beszívargásával. (Knapp)

4.3.2.4. A konfucianizmus válsága és megreformálása

A profitcél tekintetében a konfucianizmus napjainkban modernizálódik: az eredeti hagyományok szerint ugyanis a profitkeresés a lélek belső harmóniáját megrontotta, nem is beszélve az ellentétes államérdekekről.¹⁶⁷ Az új típusú konfucianizmus szerint viszont a profit értelmezhető úgy, mint egy előre látható eredmény, ami ugyanakkor nem motiváló erő. Ha az üzletpolitikai célkitűzés az emberek életkörülményeinek javítása, mely közben mintegy „melléktermékként” megjelenik a profit is, akkor ez erkölcsös és megengedhető.¹⁶⁸

A vállalatok más tekintetben is építenek a konfuciánus tanokra: vezető üzletemberek szerint a kínai vállalatok kibővített családként tekintenek magukra, s ez motiváló erőként hat dolgozóikra. Ez annak fényében nyer különös jelentőséget, ha figyelembe vesszük az egykepolitika következményeit: társadalombiztosítási rendszer hiányában nehezen várható, hogy a korábban említett „egy zseb” képes lesz a szülei és nagyszülei „hat szájáról” gondoskodni idős korukban. Ha pedig az unokáktól, gyermekektől nem várható a nyugdíj, sem pedig az államtól, akkor kizárásos alapon maradnak a vállalatok, azaz a munkahelyek.¹⁶⁹

A konfuciánus családszemlélet is több tekintetben módosul a modern korban. „A városi kiscsaládok, ahol négy nagyszülő és két szülő kényeztet egyetlen csemetét, már nem fogják újratermelni a tradicionális hierarchia-szemléletet.”¹⁷⁰ Ráadásul egyre nő a jól kereső és gyermeket nem vállaló párok száma is, az egyedül élők száma szintén.¹⁷¹ A kis- és közepes vállalkozásokhoz az ilyen kiscsaládok nem elegendőek, ezért igénybe kell venniük a tágabb családi kört. Ez utóbbi viszont újratermeli a patriarchális alá- és fölérendeltségi viszonyokat, mely a konfuciánus gondolkodás alapvető eleme.¹⁷²

A tiszteletadás kultúrája napjainkban válságot él: bár a személyes és munkahelyi kapcsolatokban még erősen megtalálható a hierarchiaszemlélet és az ennek

¹⁶⁷ Az ókori Kínában ugyanis a kézműipar és kereskedelem adóinak behajtása nehezkesebb volt a földművesek adójának beszedésénél. Másfelől a kézművesek és kereskedők sokkal szabadabb légkört hoztak létre, mint amilyen a parasztságé volt – márpedig a szabadságigény nem erősíti az államhatalomnak való alávetettséget. Könnyen belátható, hogy napjaink kínai államának épp ellentétes az érdeke: a profitot termelő vállalkozások magas adóbevételekkel gazdagítják a központi költségvetést.

¹⁶⁸ Botos

¹⁶⁹ Botos, Hirn, 27. o.

¹⁷⁰ Polonyi, 360. o.

¹⁷¹ Hirn, 177. o.

¹⁷² Polonyi, 357-358. o.

megfelelő tiszteletteljes viselkedés, ez inkább csak akkor érvényes, amikor a szereplőknek szükségük van egymásra. A hagyományos udvariasság „a túlnépesedett, túlszűfolt országban az utcai érintkezésből (...) már régen kiveszett.”¹⁷³ Meg kell azonban jegyezni, hogy a személyes kapcsolatokban ma is tapasztalható a vendégszeretet, illem, kedvesség,¹⁷⁴ az üzleti kapcsolatokban pedig az udvariasság és egyenesség.¹⁷⁵

Kína ősi értékei tehát napjainkban is tovább élnek. Az új kihívások, a felgyorsult élet azonban sokat változtattak a mostani generáció értékrendjén, világnézetén, viselkedéskultúráján.

¹⁷³ Polonyi, 354. o.

¹⁷⁴ Marosi Edit, Simon Gyula

¹⁷⁵ Lesták Imre

5. Összegzés

Ahogy a dolgozat során láthattuk, számos olyan tényező jelenik meg a kínaiak munkahelyi és üzleti kultúrájában, ami eltér a nyugati civilizáció jellegzetességeitől. Ezek a tényezők helyenként egymásnak is ellentmondanak – mint például a Konfuciusz által tanított szigorú becsületesség-eszmény és a többféleképpen is indokolható „simlis” magatartás. Ezek az ellentmondások ékes példái annak, hogy mennyire összetett és sokrétű egy-egy kultúra, mennyire sokféle hatás keríti befolyásába a társadalom egyes tagjait.

A kínai civilizáció esetében a konfucianizmus volt az, amely mintegy birodalomalkotó ideológiaként évezredek át stabilitást adott a fennálló állami-társadalmi rendnek. Az emberek lelkére viszont intenzíven hatott a taoizmus, majd később a buddhizmus is. A kínai történelmet madártávlatból nézve azt a megállapítást tehetjük, hogy az újabb és újabb vallások, filozófiák, ideológiák mindig erősen építettek a korábbiakra; a kínai történelem tulajdonképpen egy egységes ívet alkot, gyökeres világnézeti változások, megrázkódtatások nélkül.

Azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a kommunizmus a hagyományos erkölcsök rombolására irányuló törekvése révén maga járult hozzá ahhoz, hogy a meggyengült lábakon álló kínai világnézetbe a nyitás után felforgató erővel legyen képes behatolni a fogyasztói kultúra. Ezért mára a hagyományos gondolkodásmód, a kommunizmus és a fogyasztói társadalom értékrendszereinek keveredése határozza meg a kínai civilizációt.

A „genetikai térkép” áttekintése után felsorolhatunk olyan attitűdöket, motivációs faktorokat, amelyek többnyire jellemzik a kínai kultúrát: ilyen a munkaszeretet, a család fontossága, a harmóniára törekvés, a hierarchia erős tudata, a kollektívizmus és az utóbbi időben a pénz kiemelt helye az értékrendszerben.

Ahogy Kína egyre inkább részesévé válik a globális piacnak, úgy formálja át a nyugati kultúra apró lépésenként a korábbi gondolkodásmódot. Ne feledjük azonban, hogy a világnézet mélyreható változásához generációk szükségesek. Tekintettel arra, hogy Kína a gazdasági expanziója nyomán várhatóan már egy generáción belül is széleskörűen hatni fog a világ többi civilizációjára, számolnunk kell azzal, hogy a dolgozatban tárgyalt attitűdök, motivációk, normák is kölcsönösen hatnak ránk.

6. Felhasznált irodalom

Szakirodalom, tanulmányok

Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Bp., 2003

Andrejevic, K. Tatjana M.Sc: *Understanding the Chinese Mentality – Some Basic Hints*, 2011. In: <http://www.tfzr.uns.ac.rs/emc2012/emc2011/Files/D%2004.pdf> (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

Bakacsi Gyula: *Szervezeti magatartás és vezetés*. Közgazdasági és Jogi Kk., Bp., 1999.

Biblia. (Ford.: Károli Gáspár), Magyar bibliaársulat, 1997

Chu, Ruven; Lau, Daniel; Moriah, Shane, Schallich, Amos: *Work Ethic and Motivation*. (<http://www-cs-faculty.stanford.edu/~eroberts/cs181/projects/communism-computing-china/workethic.html>) (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

Ecsedy Ildikó: A kínai civilizáció „ázsiai” talaja, In: *Őstársadalom és ázsiai termelési mód*. (Szerk. Tőkei Ferenc). Magvető, Bp., 1982., 43-113. o.

Gernet, Jacques: *A kínai civilizáció története*. Osiris, Bp., 2005

Hattstein, Marcus: *Világvallások*. Vince Kiadó, h.n., 2008

Héjjas István, Dr.: *A keleti vallások filozófiája és világképe*. Anno, h.n. 2007

Hirn, Wolfgang: *Kína, a nagy falat – miként változtatja meg életünket Kína felemelkedése*. HVG Kiadó, Bp., 2006

Hofstede, Geert: *Cultures' Consequences – Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. 2nd edition, Sage Publications Inc., Thousand Oaks, California, USA, 2001.

Kínai Kulturális és Művészeti Központ: *Kínai Etikett*. é.n., h.n., http://www.kinainfo.hu/downloads/b5hun_2007_kinai_etikett.pdf (Utoljára megtekintve: 2012.10.06.)

Lao-ce: *Tao Te King - Az Út és az Erény könyve*. Weöres Sándor fordítása, Tőkei Ferenc prózafordítása alapján. Tercium, h.n., 1994

Library of Economics and Liberty: *Adam Smith*.
(<http://www.econlib.org/library/Enc/bios/Smith.html>) (Utoljára megtekintve: 2010.10.09.)

Library of Economics and Liberty, Bryan Caplan: *Externalities*.
(<http://www.econlib.org/library/Enc/Externalities.html>) (Utoljára megtekintve: 2010.10.11.)

Li Csung-csiang: *Szerencsevadászok – kínaiak Magyarországon*. Marco Polo Kk., Bp, 2005.

Liu Csen-jing: *A Mennyei Ember – Igaz történetek a huszadik század végi Kínából*. Új Spirit Könyvek, Bp., 2008

Polonyi Péter: *Múlt a jövőben – írások Kínáról*. MTA Történettudományi Intézet, Bp., 2007

Reputation Institute: *2012 Country RepTrak™ Topline Report*. Reputation Institute, h.n., 2012. (<http://www.reputationinstitute.com/thought-leadership/complimentary-reports-2012>) (Letöltés: 2012. október 20.)

Samuelson, Paul A., Nordhaus, William D.: *Közgazdaságtan. II. kötet; Mikroökonómia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1993.

Vasziljev, L. Sz.: Az ókori kínai társadalom fölépítése és fejlődésének menete, (Ford. Kardos Tatjana) In: *Az ázsiai termelési mód a történelemben – Tanulmányok, vitacikkek*. Gondolat, Bp., 1982., 344. o.- 383. o.

Vasziljev, L. Sz.: *Kultuszok, vallások és hagyományok Kínában*. Gondolat, Bp., 1977.

Wong, Edward You-tim: *The Chinese at Work: Collectivism or Individualism*. 2001.
In: http://www.library.ln.edu.hk/eresources/etext/hkibs/hkws_0040.pdf (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

Folyóiratok, cikkek

Bagyarik Cecília, Hajdú Sándor, Piros Péter, Somorjai László, Szobota Zoltán, Vigh Gábor: *Kínaiak Magyarországon*. Hetek, 2007.03.09., XI. évf., 10. szám (http://www.hetek.hu/fokusz/200703/kinaiak_magyarorszagon) (Utoljára megtekintve: 2012.10.15.)

Botos Katalin, Botos József: *A világvallások gazdasági tanítása, a globális piacgazdaság és a karitás*. 2008. In: Iustum Aequum Salutare IV. 2008/1. 43-52. (<http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20081sz/04.pdf>) (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

Igari Léna: *Versenyben*. Hetek, 2012.09.14., XVI. évf., 37. szám. (<http://www.hetek.hu/kulfold/201209/versenyben>) (Utoljára megtekintve: 2012.10.07.)

Knapp, Michael: *China's work ethic grow alongside economy*. 2012. május 16. In: Global Times (<http://www.globaltimes.cn/NEWS/tabid/99/ID/709846/Chinas-work-ethic-grows-alongside-economy.aspx>) (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

Komath, Ashwath: *The Chinese Attitude*, 2012. szeptember 3. In: International Relations (<http://newsflavor.com/politics/international-relations/the-chinese-attitude/>) (Utoljára megtekintve: 2012.09.15.)

Sár Eszter: *Max Weber: A világvallások gazdasági etikája*. 2008. In: BUKSZ (Budapesti Könyvszemle) 2008/I., 44-48. o.

Somorjai László: *Egy erdélyi vállalkozó kalandjai a józsefvárosi kínaiak között*. Hetek, 2010. 09. 24., XIV. évf. 38. szám (http://www.hetek.hu/riport/201009/egy_erdelyi_vallalkozo_kalandjai_a_jozsefvarosi_kinaiak_kozott) (Utoljára megtekintve: 2012.10.06.)

Jegyzetek, előadások

Hack Péter: *Bibliai etika I*. Ideiglenes jegyzet. Szent Pál Akadémia, h.n.

Horváth András: *Egyháztörténet* (Élőszóban elhangzott előadás). Bp., Szent Pál Akadémia, 2011. október 14.

Németh Sándor: *Család és gazdálkodás*. (Élőszóban elhangzott tanítás), Bp., Hit Park, 2012. szeptember 21-22.

Salát Gergely: *Helyzetjelentés Kínáról*. (Videóinterjú), Tényező.hu 2012. február 2., (<http://www.youtube.com/watch?v=kz0YPRIptlM>) (Utoljára megtekintve: 2012.10.14.)

Szent Pál Akadémia: *Apologetika*. Ideiglenes jegyzet. Szent Pál Akadémia, Bp., 2009.

Interjúk, konzultációk:

Bujdosó Tiborné, 2012.09.21., Budapest, személyes interjú

Dobi István, 2012.09.19., telefonos interjú

Dobi Zsuzsa, 2012.09.26., telefonos interjú

Lesták Imre, 2012.09.18., Gödöllő, személyes interjú

Löscher Attila, 2012.08.13., Gödöllő, személyes interjú

Marosi Edit, 2012.10.14., telefonos interjú

Ruff Tibor, 2012.06.28., Budapest, konzultáció

Salát Gergely, 2012.10.06. 19:09, salat.gergely@gmail.com, interjú e-mailben

Siklósi Zoltán, 2012.10.04., telefonos interjú

Simon Gyula, 2012.09.19., telefonos interjú

7. Függelék

7.1. A Dàdōng-utópia

A Dàdōng szerepéről Polonyi Péter sinológus így ír: „A magántulajdon nélküli ősi közösségek »aranykorának« legendája számos nép hagyományaiban fennmaradt, de talán sehol sem olyan erősen, mint Kínában. Ott nemcsak a szent könyvek sokat idézett passzusai őrizték meg, hanem az egyfajta egyenlősítő szemlélet támaszául szolgáló társadalmi gyakorlat is.”¹⁷⁶

Már a taoista Lǎozǐnél megjelent az egyenlőkből álló falu ideálképe, ahol „az emberek kölcsönösen megvédik egymást, ifjan együtt laknak, felnőttként együtt járnak-kelnek..., balsorsukban-szerencsájukban együtt éreznek a másikkal...”¹⁷⁷

A *Lǐjì* sorai közt is szerepel a boldog ősi békeidő leírása: „Az Égalatti a közösségé volt, s (a hivatalokba) kiválasztották a kiválóakat és tehetségeseket. A beszédnek hinni lehetett, (minek következtében) békesség uralkodott. Így az emberek nem csupán szüleiket szerették rokoni szeretettel...(…)»¹⁷⁸ A gonosz terveknek útja zárva volt, azok nem valósulhattak meg; rablók és tolvajok, felforgatók és más banditák nem garázdálkodhattak. Így ajtóik kívülről is nyílhattak, sohasem zárták be őket.”¹⁷⁹

A két fenti gondolkodón túl azonban leginkább Mòzǐ volt az, akinek tanításai az egyenlők társadalmának megvalósulásához kötődnek. Mòzǐ latinosított neve Micius. Mozgalma a *mòjǐā* (motizmus), melyet Gernet prédikáló szerzetesek iskolájának

¹⁷⁶ „...A hagyományos kínai állam ugyanis – bürokráciája segítségével – maga zsákmányolta ki a kisparcellás parasztgazdaságokat, de egyben védelmezte is őket a magán kizsákmányolás túlságos megerősödésétől.” (Polonyi, 245. o.)

¹⁷⁷ Ecsedy, 87. o

¹⁷⁸ ...nem csupán a fiaikat tekintették fiaiknak, hanem gondoskodtak róla, hogy az öregeknek meglegyen mindenük, amire életük végén szükségük van, az erejük teljében lévőeknek meglegyen mindenük, amit használjanak, a zsenge korúaknak meglegyen mindenük, ami a növekedésüket biztosítja, az özvegy férfiaknak és nőknek, árváknak és gyermekteleneknek, szerencsétlenségtől sújtottaknak és betegeknek is mind legyen mivel fenntartaniuk magukat, a férfiaknak meglegyen a maguk része, a nőknek legyen hová hazatérniük (férjhez menniük). Ami a javakat illeti, rossz dolognak tartották volna, hogy azok a földre dobják; de nem tartották szükségesnek, hogy a maguk számára elraktározzák. Ami erejüket illeti, rossz dolognak tartották volna, hogy ne adják ki testükből; de nem tartották szükségesnek, hogy a maguk érdekében (használják fel). Így azután...

¹⁷⁹ In: Polonyi, 96-97. o., 341-342. o.

nevez, mivel Mòzǐ tanítványai vándorolva hirdették újabb és újabb településeken a tanait.¹⁸⁰ Mòzǐ követői szigorú katonás szervezetben éltek aszketikus életüket.¹⁸¹

Neki tulajdonítják a kínai gondolkodás történetének első utópiáját, amelyet az egymás kölcsönös segítésén és a közjó (*jiānlì*) iránti odaadáson alapuló egalitárius társadalom jellemez. Mòzǐ elítéli a nyereségvágyat, a fényűzést, a vagyonfelhalmozást. Ehelyett egyetemes mértékletességet javasol és a törvények feltétlen tiszteletét. Konfuciuszsal ellentétben azt vallja, hogy a viták és konfliktusok legfőbb oka a családok önzése, ezért az egyetemes szeretet elvét (*jiān'ài*) hirdeti. Mòzǐ alapvetően hitt a tekintélyelvű hatalomban: azt szerette volna, ha a hatalom mindenkire egyfajta morális konformizmust kényszerít rá.¹⁸²

Kāng Yǒuwéi (1858-1927) jobboldali politikus,¹⁸³ a 19. századi reformmozgalmak vezetője, aki a hagyományos Kína eszmevilágában nőtt fel és gondolkodóként is megmaradt abban. A modern technikán alapuló kollektivista világtársadalom vízióját rögzítette a Nagy Megegyezés című könyvében.¹⁸⁴ Dogmatikus gondolati rendszerét a heterodox kínai utópia-tradíciókból vett misztika hatotta át.¹⁸⁵ Elsősorban a *Lǐjì*-ben megrajzolt Dàdōng-utópiából indult ki, koncepcióját Konfuciusztól eredezteti.¹⁸⁶ Mondandójának az újdonság erejével ható eleme az volt, hogy a Dàdōng nem volt, hanem lesz. Kāng Yǒuwéi tartott attól, hogy vízióját kora nem értené meg, ezért csak a legbizalmasabb híveinek mutatta meg művét, amit halála után hoztak nyilvánosságra.¹⁸⁷ Mozgalma nem volt nagy hatású, viszont jól jelzi a Dàdōng-utópia továbbélését a modern korban is.

Kāng Yǒuwéi elmélete szerint az emberiség történelmének utolsó korszakában „eltűntek az államhatárok és a társadalmi osztályok, létrejön az egyetemes civilizáció, s beköszönt a világbéke korszaka. A modern intézmények (például az alkotmányos monarchia és a parlament), valamint a kereskedelmi és ipari fejlődés azoknak a szükségleteknek felelnek meg, amelyek ebből az evolúciós folyamatból fakadnak.” Társadalmi utópiájában megszűnik a család, a nemzetállam és a

¹⁸⁰ Gernet, 85. o.

¹⁸¹ Polonyi, 95. o.

¹⁸² Gernet, 85. o.

¹⁸³ Polonyi, 249. o.

¹⁸⁴ Polonyi, 66. o., 102. o.

¹⁸⁵ Gernet, 447-448. o.

¹⁸⁶ Konfuciusz neve egyébként tekintélyi érvként is szolgálhatott elmélete alátámasztására.

¹⁸⁷ Polonyi, 66. o., 102. o.

magántulajdon is.¹⁸⁸ Részletesen megtervezi, milyen szabályok szerint kell majd élni a jövőbeli világban, ahol közösen laknak és étkeznek az emberek, a gyermekeket közösségekben nevelik és oktatják, a házasságok pedig egy évig tartanak.

Gernet megállapítása szerint Kāng Yǒuwéi nézetei az utópisztikus szocialisták és a pozitivista Auguste Comte nézeteire emlékeztetnek abban, ahogy az emberi történelmet három, egymást követő szakaszra osztják fel és egy világi vallás megteremtésének igényével lépnek fel. Kāng Yǒuwéi „misztikával áthatott, dogmatikus gondolati rendszerére azonban közvetlenül semmilyen nyugati filozófia nem hatott, kizárólag a kínai hagyományokból táplálkozott, még ha azok többé-kevésbé heterodox tradíciók voltak is.” Mindazonáltal a nyugati filozófiákkal mutatott hasonlóság arra enged következtetni, hogy a kínai filozófusok elkezdtek felkutatni a nyugattal rokon elemeket a múltjukban.¹⁸⁹

Kāng Yǒuwéi utópiáját – bár alapvetően jobboldali gondolkodó volt – a kommunisták is eszmei alapjuknak tekintették.¹⁹⁰

¹⁸⁸ 1884-ben írja a „Dàdōng” koncepcióról: „Az olyan társadalomban, ahol egyenlőség van, mindenki javának és vagyoni eszközeinek egy részét, amelyet szülei és gyermekei ellátására szán, a közhasználatra bocsátja, hogy az gondoskodjék az öregekről... (...) Nem csak az országhatárok megszüntetésére van szükség, mivel azok erősek és gyengék harcához vezetnek, hanem a család közötti határok megszüntetésére is, mivel azok a szeretetet szűk korlátok közé szorítják, s az egyének közötti határok megszüntetésére is, mivel az csupán a személyes boldogulást szolgálja. Ezért csak akkor nyugszik meg majd minden az igazságosság alapelvein, ha az Égalatti mindenkié lesz.” (Polonyi, 103. o.)

¹⁸⁹ Gernet, 447-448. o.

¹⁹⁰ „Li Ta-csao, a KKP egyik alapítója s korai szakaszának vezető ideológusa még 1919-1920-ban, marxistává érésének idején is Kāng Yǒuwéi »Dàdōng«-interpretációjának hatása alatt állt, s mindenféle vertikális különbség ellen, a »nagy, horizontális világméretű egyesülés« mellett foglalt állást. A »Dàdōng«-ban, véleménye szerint az emberek önzetlensége fog megmutatkozni, s szerepe lesz majd annak a hagyományos kínai tulajdonságnak, hogy a Nyugattól eltérően itt mindenki csak a legszükségesebb igényei kielégítésére törekszik.” (Polonyi, 103. o.)
„Ezek a »jóléti utópiák« (...) az 1959-es kommunásítási évben ismét megfigyelhetővé váltak a Kínai Népköztársaságban, ahol abban az időben még nem a nyomor filozófiájának szemszögéből rajzolták meg a közeljövő falujának képét, hanem valamiféle utópisztikus általános jólét fényében.” (Polonyi, 66. o.)

7.2. Szomszédsági gyűlések és utcabizottságok

„A kínai lakosság megszervezésének különböző (...) formái (például a szomszédsági, illetve utcaszervezetek), ha nem is egészen közvetlen és változatlan módon, több mint kétezer éves múltra tekintenek vissza. A kínai falvak és városok lakónegyedei többnyire sajátos szervezettel rendelkeztek, amelyek gyakran nem csupán a lakóhelyi együttélés mindennapi kérdésével foglalkoztak, hanem egyrészt az állami robotterhek viselésével, az adófizetéssel és a katonaállítással is kapcsolatban voltak, másrészt pedig bizonyos mértékig a termelés is hatáskörükbe tartozott (a csatornák rendben tartása, stb.), s önkormányzati szervként gondoskodtak a közösség belső ügyeinek intézéséről, önvédelméről.”¹⁹¹

Konfuciusz idejében a helyi földisten tiszteletére rendeztek falugyűléseket, „mivel ezekre mint a társadalmi összetartozás növelésének eszközeire tekintettek; úgy tartották, ezek mindenki számára egyértelművé teszik az állam által adományozott rangokon és az életkoron alapuló társadalmi hierarchiákat.”¹⁹²

Bár a kommunisták hivatalosan elvetették a konfuciánus gondolkodást, végső soron azonban a kollektivisták gondolkodás egy következő szakaszát vezették be.¹⁹³

„A szomszédsági egységek a dolgok széles skálájával foglalkoztak, a közrend megóvásától és a vitás ügyek elrendezésétől a közoktatás és az egészségvédelem előmozdításáig és a lakosság jólétével kapcsolatos ügyek irányításáig. Ezek az egységek különösen fontos szerepet játszottak tagjaik viselkedésének formálásában és ellenőrzésében. A vég nélküli gyűléseken alapos vizsgálat tárgya lett, hogy hol húzódik az elfogadható és elfogadhatatlan viselkedés és gondolkodás közötti határ, miközben konkrét példaként a vita résztvevőinek cselekedeteire hivatkoztak. E gyűlések terápiái és gondolkodásreformáló hatásával kapcsolatban bármennyire cinikus álláspontra helyezkedjék is valaki, annyi bizonyos, hogy legalábbis tájékoztatóul szolgáltak mindenki számára a cselekedeteinek minősítését és feltételezhető következményeit illetően. A viselkedés ellenőrzése nem merült ki a pusztán vitákban és magyarázatokban. Mindenkit olyannak tekintettek, mint akinek testvére gondviselőjeként kell fellépnie, s ki kell javítania a szomszédja

¹⁹¹ Polonyi, 76. o.

¹⁹² Gernet, 133. o.

¹⁹³ Andrejevic

viselkedésében található hibákat. Kevés titok létezhetett ez ilyen kis és szoros közösségben, ahol a más dolgaiba való beleavatkozást erénynek tartották.”¹⁹⁴

Ezek a szervezeti formák többek között az évezredek hagyománnyal bíró kölcsönös felelősségi csoport intézményére épültek, ahol a csoport tagjai egymásért büntetőjogi felelősséget is viseltek (például egy előkeríthetetlen bűnös helyett a csoport egy másik tagját kellett helyettesítőként kiadniuk), épp emiatt a tagok elemi érdeke volt egymás ellenőrzése, szigorú kontroll alatt tartása.¹⁹⁵ Bár ilyen mérvű szigor a kommunizmusban már nem volt, másfelől azonban olyan mélyen beleszóltak a tagok magánéletébe, ami egy szabadság-szemléletű, euro-amerikai civilizációhoz tartozó ember számára elviselhetetlen és mélységesen megalázó.¹⁹⁶

A lakóépületek ráadásul gazdaságossági okoknál fogva a munkahelyekhez épültek, így az egy munkahelyen dolgozók a nap huszonnégy órájában egy közösséget alkottak és kontrollálták egymást.¹⁹⁷ Ma a munkahelyüket már szabadon megválaszthatják a kínaiak is, így pedig értelmetlenné vált a lakóhelyváltás szabályozása.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Polonyi, 88. o.

¹⁹⁵ Polonyi, 357. o.

¹⁹⁶ Az utcabizottságok feladata volt például az is, hogy ha valaki kutyát tart, akkor azt felfedezzék és megbüntessék. „Az utcabizottságok vénasszonyai szigorúan ellenőrizték a dolgot. Ha kiderült, hogy valaki kutyát tart otthon, az olyan súlyú bűncselekménynek számított, mintha csak egy bűnözőt rejtegetett volna.” A kutyatartást a pazarlás (a szűkös élelmiszertartalékok állatokra való pazarlása), később pedig a veszettség veszélye miatt tiltották. (Li Csung-csiang, 89. o.)

Még azt is megmondhatták, hogy az engedélyezett egyetlen gyermeknek mikor kell megszületnie, hiszen a kórházi ágyakat gazdaságosan kell kihasználni. (Polonyi, 356-357. o.)

¹⁹⁷ Polonyi, 85. o.

„Richard Hughes a The Daily Telegraph Magazine 1972. április 21-i számában egy shanghai dologházban tett látogatásáról beszámolva elmondja, hogy mit válaszolt a felügyelő arra a kérdésre, amelyben az ott-tartózkodók letartóztatásának és elítélésének körülményei felől érdeklődött: »Jang elvtársnő igen meglepődött, amikor letartóztatásuk és elítélésük körülményei felől érdeklődtem. Soha nem »tartóztatták le« őket – magyarázta türelmesen. »Helytelen szokásokat vettek fel«, s önként jelentkeztek átnevelésre, miután szomszédjaik és barátaiik jelentést tettek a hatóságoknak magatartásukról.« Először az utcabizottság, azután »barátaik« és rokonaik és végül szükség esetén a rendőrség vádolta meg őket, amíg végre a »meggyőzés« és a »nyers érvelés« hatására önként jelentkeztek átnevelésre. Ennek átlagos időtartama – Jang elvtársnő szerint – 18 hónap.» (Polonyi, 88. o.)

¹⁹⁸ Polonyi, 356-357. o.

7.3. Van-e igény Kínában a demokráciára?

Kína államformája rövid ideig volt csak demokrácia, akkor is igazából csak formálisan. 1924-ben a szocialista Szun Jat-szen így nyilatkozott a szabadságról és Kína fejlődésének módjáról: „Valójában Kínának miért is kell forradalmat végrehajtania? Kereken megmondva: éppen ellenkező okokból, mint Európának. Európa korábban azért hajtott végre forradalmakat, azért küzdött a szabadságért, mert nagyon kevés szabadsággal rendelkezett. Mi viszont azért lettünk szétszórt homokszemekké, mert nálunk túl sok a szabadság, nincs összefogás, nélkülözzük az ellenálló erőt. S mivel szétszórt homokszemek vagyunk, ezért a külföldi imperializmus agressziójának áldozatává váltunk, a nagyhatalmak pedig gazdasági nyomást gyakorolhatnak ránk. Ahhoz, hogy a jövőben szembe tudjunk szállni a külföldi nyomással, szét kell zúznunk az egyéni szabadságot, igen erős szervezetbe kell összeforrnunk, mintha cementet tennének a szétszórt homokszemek közé, hogy kőszilárdságúvá váljunk tőle.” Történelmi tény, hogy amikor a császárság intézményrendszere széthullott, az országot tartományi hadurak tartották kezükben és a formális demokráciát sem lehetett életképesen gyakorolni.¹⁹⁹ Kína demokratizálódásának feltételei tulajdonképpen a történelemben egyszer sem álltak elő, és ez döntően a világnézetten múlt.

A '80-as évek végén, amikor az ideológiai szigor enyhült, Szu Hsziao-kang forgatókönyvíró öt részes tévéfilmsorozatot készített a Kínai Televízióknak arról, hogy milyen zsákutcái voltak a kulturális forradalomnak. A sorok között kiolvasható a demokrácia eszményének „becsempészése” a kínai gondolkodásba. A film szövege maga vallja be: „Nem valami könnyű dolog megértetni egy despotikus hagyományokban bővelkedő keleti emberrel, hogy mi is a demokrácia.”

A film bevezetője így hangzott: „Mai világunkban, szembenézve a Nyugat ipari civilizációjának kihívásával és a kultúrák gyors ütemű egymáshoz közeledésével, valamennyi ősi civilizációval rendelkező nép átéli a mai valóság és a hagyomány összetalálkozásából támadó súlyos válságot. Minél ősbibb a hagyomány, annál súlyosabb a válság.”

A rendezők a sárga és a kék kultúra képében magyarázzák el a helyzetet: a szárazföldi hagyomány a sárga, ami a Sárga-folyó löszföld színét és a kínaiak

¹⁹⁹ Polonyi, 250-251. o.

bőrszínét jelzi. A kék a tenger, a tengeri kereskedelem és a nyugati kultúra, az európai fejlődési út. A sárga civilizáció legyőzte a kék civilizációt Kína történelmében, mely a forgatókönyvíró szerint egyértelműen bajt okozott: „A kékség visszavonult, elrejtőzött, hogy kivárja egy nép, egy civilizáció vereséges sorsát. A Csendes-óceán soha nem nyugvó kék hullámai egyre csak hívogatták ezt a szárazföldön megülő ősi népet. (...) Ám a kék óceán vonzereje mindig gyengébb volt, mint a sárga löszföldé. A sárga civilizáció hatalma s koncentráló erejének titka abban rejlik, hogy e földdarabon a konfuciánus kultúra lassanként egyeduralkodó lett. A konfuciánusok eszmevilága, amely e szárazföldi civilizáció életszabályait és elméletét fejezi ki, a keleti feudális társadalom virágkorában nyilvánvalóan értelmes volt. Egyetlen eszmevilágának központosított uralma azonban meggyengítette a sokféleség felé való fejlődés esélyeit, s a gazdag tengeri civilizáció elemei úgy jártak a régi Kína életében, akár egy vékonyka ágakban csörgedező tiszta forrás, ha beleömlik a szárazföldi civilizáció lösztalajába – eltűntek nyom nélkül. (...) A történelem azt bizonyítja, ha egy szárazföldi kultúra kormányzati modellje szerint modernizálunk és építünk, elsajátíthatjuk ugyan a korszerű technika némely eredményeit, még mesterséges bolygót is bocsáthatunk fel, atombombát is robbanthatunk, de nem tudjuk az egész népet beoltani egy erőteljes és hatalmas kultúra életerejével.”

„Mikor lehet újjászületésre számítani? (...) Csak ha a kék tenger szelei végül esőt hoznak majd, s újra megáztatják a kiszáradt löszföldet.”

Polonyi szerint a '80-as évek végén „a haladáspártiak nagy reményeket fűztek a »kék eszmékkel« átitatott értelmiséghez, a fiatalokhoz. Különösen a diáklázadásokhoz. Akkor még nem lehetett látni a dolgok politikai kimenetelét. (...) Az elbukott második diáklázadás után a tévéfilmsorozat nemzeti büszkeséget sértő eltévelyedéseit célba is vette a vezetés.”²⁰⁰ A Tiān'ānmén téri mészárlások után külföldre emigráló Su Shaozhi, aki előtte a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Marxizmus-Leninizmus, Máo Zédōng Eszmei Intézetének igazgatója volt, kivándorlása után azt mondta: „Még mindig az a véleményem, hogy csak ezen a rendszeren belül tevékenykedhetünk. Ám a párt egészséges erőire kell támaszkodnunk a reformok előmozdítása érdekében, ezért ennek a pártnak olyan

²⁰⁰ Polonyi, 259-262. o.

párttá kell válnia, amely élvezi a nép bizalmát, ésszerűbben, humánusabban és demokratikusabban jár el... Másodlagos jelentősége van, hogy ezt a rendszert szocializmusnak hívjuk-e vagy sem. Az a fontos, hogy demokratikus kormányt és modern gazdaságot hozzunk létre.”²⁰¹

²⁰¹ Polonyi, 265. o.

7.4. A történelmi nagyság tudata a Középső Birodalomban

A bevezetőben idézett Gao Xingjiannal egybehangzóan nyilatkozott a kínai civilizációról Lucian W. Pye, a Chicago Egyetem professzora: „az egyik első tényező, amellyel szembetalálkozunk, a történelmi nagyságnak az a rendkívüli tudata, ami a kínaiakat jellemzi. A kínaiak tudják, hogy ők nem csupán egy kultúrát képviselnek, történelmileg nézve civilizációjuk elismert alternatívát jelent a nyugati civilizáció mellett.”²⁰²

Kína az ókortól fogva az egyetlen fejlett civilizáció volt az őt körülvevő barbár népek gyűrűjében – a „középső ország” (*Zhongguo*), ahogy az ország mai neve is sugallja. A konfuciánus „Égalatti birodalom” ezért önmagában is kultikus tisztelet tárgyát képezte.²⁰³ Nem véletlen, hogy a többi népet nem állt módjukban egyenlő partnerekként kezelni; uralmuknak behódolt, illetve behódolás előtt álló népek kategóriájában gondolkodtak.²⁰⁴

„Kína nem országnak tekintette saját magát (különösen nem egynek a sok közül), hanem önálló (ha ugyan nem az egyetlen) civilizációnak. A továbblépéshez, a világgal való normális kapcsolatteremtéshez ezt a szemléletet kellett volna feladnia.”²⁰⁵

Szemléletes (egyben sajnálatos) példája ennek az a levél, melyet a „birodalmi nagyság tudatában” élő öreg Qianlong császár III. György angol királynak küldött 1794-ben, mikor az gyarmatbirodalmának kiterjesztése okán (először békés úton) kérte Kína kereskedelmi megnyitását.

„Te, ó uralkodó, messze lakozol, sok tengeren túl, és mégis attól az alázatos kívánságtól vezettetve, hogy civilizációnk jótéteményeiben osztozhass, követséget küldtél, amely engedelmesen eljuttata hozzánk üzenetedet. Azok a komoly kifejezések, amelyekből az üzenet áll, bizonyítják részedről a tiszteletteljes alázatosságot, mely rendkívül dicséretre méltó.”

²⁰² Polonyi, 311-315. o.

²⁰³ Vasziljev, 175-179. o., 352. o.

²⁰⁴ Ecsedy, 55-56. o.

²⁰⁵ Polonyi, 311. o.

A hódolati ajándékot, mely a „barbár nép” Kínának való behódolását hivatott jelezni, elfogadta az angol küldöttségtől: „Dinasztiánk hatalmas győzelmeinek híre elhatolt az Égalatti minden országába, s a szárazföldek és tengerek valamennyi nemzetének uralkodói elküldik értékes ajándékaikat...”

Majd arra a kérésre, hogy engedélyezze a két ország közötti kereskedelem angol követek általi ellenőrzését, magabiztosan azt feleli: „ez a kérés ellentmond országom minden szokásának, és semmilyen módon nem fogadható el.”²⁰⁶

A magabiztos ellenállásért Kína súlyos árat fizetett: ami nem ment szép szóval, azt az angolok elérték erővel. A feszültségektől sem mentes viszony az ópiumháborúban csúcsosodott ki: az azt lezáró 1842-es nankingi szerződés sokkja súlyos sebet ütött a kínai birodalmi tudaton, s a nagyság érzete hosszú időre szertefoszlott.²⁰⁷

Kína csak a huszadik század végére került újra abba a pozícióba, hogy „megengedhesse magának” a birodalmi nagyság érzését. Jelenleg ez a nemzeti büszkeség ott húzódik a gazdasági növekedés motivációi mögött, sőt hozzájárul ahhoz, hogy a kínaiak elégedettek legyenek vezetőikkel – hiszen a fejlődés folytán reális céllá vált, hogy államuk újra a hajdani befolyásával rendelkező „Középső Birodalom” legyen, ezúttal a globalizálódott világ kitágult (vagy inkább összement) színterén.²⁰⁸

²⁰⁶ Polonyi, 335. o.

²⁰⁷ A gyarmatosítás volt egyébként az a hatás, ami után kialakult a mai értelemben vett kínai nacionalizmus. Korábban ugyanis nem etnikai alapon nyugodott az összetartozás felemelő tudata, hanem a konfuciánus értékrendszer és kultúra elfogadásán. (Vasziljev, 177. o.)

²⁰⁸ Salát Gergely, Tényező.hu